

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December/ Aralık 2020, 24 (2): 765-787

Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

Yahyâ b. Zayd Rebellion and Its Effects on Khurāsân

Cahid Kara

Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Associate Professor, Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Department of
Islamic History
Bolu, Turkey

cahidkara@ibu.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2335-6707

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 30 August / Ağustos 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 9 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 Aralık / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 2 **Pages / Sayfa:** 765-787

Cite as / Atıf: Kara, Cahid. "Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri [Yahyâ b. Zayd Rebellion and Its Effects on Khurāsân]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/2 (Haziran 2020): 765-787.

<https://doi.org/10.18505/cuid.787925>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: One of the important domestic developments during the Umayyad period is the rebellions carried out by members of the Ahl al-bayt. After the rebellion of Zayd b. 'Alī in Kufa, his father, Yahyā was intensely prosecuted by the governor of Iraq Yūsuf b. 'Umar, so he moved to Khurāsān, where he would feel more secure and his supporters were located. In fact, 'Abbāsids, Kaysānī and Zayd b. 'Alī's supporters were active in Khurāsān. Under these circumstances, Yahyā left Iraq and followed the road Nineveh, Madā'in, Ray, Nīshāpūr towards the east and came to Sarakhs and resided here about six months. Here, a group from the Khārijites came and made a revolt proposal, but this proposal was rejected by those with Yahya. After this, Yahyā continued on his way to the east and came to Balkh and he stayed until the death of the caliph Hishām b. 'Abd al-Malik. The general purpose of Yahyā's journey from Iraq to Balkh is probably to get rid of the prosecution of Iraqi governor Yūsuf, and to establish the appropriate political atmosphere for the rebellion by contacting the Ahl al-bayt supporters in Khurāsān. The governor of Iraq Yūsuf b. 'Umar determined the location of Yahyā in Balkh, and he ordered the governor of Khurāsān Naṣr b. Sayyār that he ensured Yahyā was imprisoned in Marw. However, as his imprisonment was reported to the caliph al-Walīd b. Yazīd, he ordered him to be released. Governor Naṣr advised Yahyā to go directly to the caliph and avoid situations that could cause sedition. In this case, Yahyā first came to Sarakhs, and then reached Nīshāpūr via Tūs. Meanwhile, the Khurāsān governor Naṣr wrote a letter to the governors on the route and ordered them to follow the movements of Yahyā and to not allow him to stay in the cities for a long time. Yahyā did not advance further west from the city of Bayhaq because he was afraid he might be killed by the Iraqi governor. Therefore, he returned from Bayhaq and came to Nīshāpūr. Here, they confiscated the mounts of a caravan they encountered on the way along with seventy other people, but they also paid their fees. Due to this incident, the governor of Nīshāpūr sent soldiers to Yahyā and his entourage, but in the clash that broke out, the supporters of Yahyā were successful against the soldiers, who were more than them. Yahyā and his followers continued their movements towards Balkh in the east after that. Even though the sources do not fully state the reason for Yahyā's movement to Balkh, the geographical distance and the possible Shī'ī potential in the region may have guided him. However, this time Yahyā aimed to reach Balkh via Herat and Jūzjān by traveling in the southeast direction, not via Marw. Upon the news that Yahyā reached Jūzjān, the governor Naṣr sent an army of eight thousand men on him. Yahyā had to fight against the Umayyad army with his small number of supporters, consisting of seventy or one hundred and twenty people. As a result, he and his supporters were killed. Yahyā's head was cut off from his body and sent to the caliph, and his body was hung over the entrance gate of the city of Jūzjān. There are some reasons why the revolt of Yahyā failed. First of all, Yahyā did not prepare a road map to follow in advance for the rebellion movement, and he could not communicate with a large mass of people and did not set his goal. Secondly, Yahyā did not have enough support to resist the Umayyad armies in the rebellion. As a result, we can conclude that Yahyā was hidden during the three-year period he spent in Khurāsān because he was under prosecution and therefore could not operate openly. In addition, he could not get enough support from the Shī'ī communities in the region. Although Yahyā's rebellion was unsuccessful, it had some effects on the peoples of the region in the following process. Especially the murder of Yahyā in Khurāsān helped to create a suitable ground for the 'Abbāsīd revolution. In addition, it ensured that all Shī'ī groups were gathered under the invitation of the 'Abbāsīd "Āl-i Muḥammad".

Keywords: Islamic History, Shī'a, Yahyā b. Zayd, Khurāsān, Rebellion.

Yahyā b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

Öz: Emevîler dönemi önemli iç gelişmelerden biri Ehl-i beyt mensupları tarafından gerçekleştirilen isyanlardır. Kerbelâ'dan sonra 122/740 yılında Zeyd b. Ali tarafından Kûfe'de gerçekleştirilen isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Babasının isyanı sonrası Yahyâ Kûfe'de Irak valisi Yusuf b. Ömer'in yoğun takibatına uğramış, bundan dolayı kendini daha güvende hissedeceği ve taraftarlarının da bulunduğu Horasan bölgesine geçmiştir. Yahyâ'nın Horasan'ı tercih

etmesinin en önemli sebepleri arasında bölgede Ehl-i beyt taraftarlığının taban kazanmış olmasıdır. Nitekim Horasan'da Keysâniyye, Abbâsoğulları ve Zeyd b. Ali'nin taraftarları faaliyete bulunmaktaydı. Yahyâ bu şartlar altında Irak'tan ayrılarak doğuya doğru Nînevâ, Medâin, Rey, Nîşâbûr yolunu takip ederek Serahs'a gelmiş ve burada yaklaşık altı kadar ikamet etmiştir. Yahyâ sonrasında doğuya yoluna devam ederek Belh şehrine gelmiş ve burada halife Hişâm b. Abdülmelik'in vefatına kadar kalmıştır. Yahyâ'nın Irak'tan Belh'e uzanan yolculuğunun genel olarak amacı muhtemelen Irak valisi Yusuf b. Ömer'in takibatından kurtulmak, Horasan'daki Ehl-i Beyt taraftarlarıyla iletişime geçerek isyan için uygun siyasi havayı oluşturabilmektir. Irak valisi Yusuf b. Ömer Belh'teki ikameti esnasında, Yahyâ'nın yerini tespit etmiş ve kendine bağlı Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'a emrederek Yahyâ'nın Merv'de hapsedilmesini sağlamıştır. Yahyâ'nın Merv'de hapsedilmesi halife Velîd b. Yezîd'e bildirilince, onun salıverilmesini emretmiştir. Vali Nasr, Yahyâ'ya doğrudan halifenin yanına gitmesini ve fitneye sebep olabilecek durumlardan kaçınmasını tavsiye etmiştir. Yahyâ bu durumda Merv'den yola çıkarak ilk olarak Serahs'a gelmiş, sonrasında Tûs üzerinden Nîşâbur'a ulaşmıştır. Bu esnada Horasan valisi Nasr b. Seyyâr güzergâh üzerindeki valilere mektup yazarak Yahyâ'nın hareketlerini takip etmelerini ve şehirlerde uzun süreli kalmasına izin vermeyerek diğer bir şehre gidinceye kadar takip etmelerini emretmiştir. Yahyâ Beyhak şehrinden daha fazla batıya ilerlememiştir. Horasan'ın batıdaki sınır şehri olan Beyhak'tan ileri gitmemesinin nedeni Yahyâ'nın Irak valisi tarafından yolda bir hile sonucu öldürülebileceğinden çekinmesidir. Bundan dolayı Beyhak'tan geriye dönerek Nîşâbur'a gelmiştir. Burada yolda rastladığı bir kervanın binek hayvanlarına yanındaki yetmiş kişi ile birlikte el koymuşlar fakat ücretini de ödemişlerdir. Bu olaydan dolayı Nîşâbur valisi Yahyâ ve beraberindekiler üzerine asker sevkinde bulunmuş fakat çıkan çatışmada Yahyâ'nın taraftarları kendilerinden sayıca fazla valinin askerlerine karşı başarılı olmuşlardır. Yahyâ ve yanındakiler bundan sonra doğudaki Belh'e doğru hareketlerine devam etmişlerdir. Yahyâ'nın Belh'e hareketinin sebebini kaynaklar tam olarak ifade etmeseler de muhtemelen coğrafi uzaklık ve bölgedeki muhtemel Şii potansiyel kendisini yönlendirmiş olabilir. Ancak Yahyâ bu sefer Belh'e Merv üzerinden değil de güneydoğu istikametinde yol alarak Herat ve Cûzcân üzerinden ulaşmayı hedeflemiştir. Yahyâ'nın Cûzcân'a ulaştığı haberi üzerine Nasr b. Seyyâr üzerine sekiz bin kişilik bir ordu göndermiştir. Yahyâ yetmiş veya yüz yirmi kişiden oluşan az sayıdaki yanındaki taraftarlarıyla Emevî ordusuna karşı çatışmaya girmek zorunda kalmıştır. Sonuçta kendisi ve taraftarları öldürülmüştür. Yahyâ'nın başı vücudundan kesilerek halifeye gönderilmiş, cesedi de Cûzcân şehrinin giriş kapısı üzerine asılmıştır. Yahyâ'nın Horasan bölgesinde başlatmak istediği isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tespitlerimize göre bunun bazı sebepleri bulunmaktadır. İlk olarak Yahyâ'nın kalkışacağı isyan hareketi için önceden takip edeceği bir yol haritası hazırlamadığı, geniş bir halk kitlesiyle iletişim sağlayamadığı ve hedefini belirlemediği anlaşılmaktadır. İkinci olarak, Yahyâ'nın isyanında Emevî ordularına karşı koyabilecek yeterli sayıda desteğinin olmadığı görülmektedir. Buna sebep olarak da Yahyâ'nın Horasan'da geçirdiği üç yıllık dönemde takibat altında olduğundan gizlendiği ve bu sebeple açıktan faaliyette bulunamadığı sonucuna varabiliriz. Ayrıca kendisinin bölgedeki Keysânî, Abbâsî ve diğer Şii toplulukların desteğini sağlayamamış olduğu görülmektedir. Özellikle Abbâsîler taraftarlarına Yahyâ'nın isyanına katılmamaları yönünde uyarıda buldukları bilinmektedir. Yahyâ'nın isyanı başarısız olsa da ilerleyen süreçte bölgedeki halklar üzerinde bazı etkilerde bulunmuştur. Özellikle Yahyâ'nın Horasan'da öldürülmesinin en önemli sonucu Abbâsî ihtilali için uygun bir zeminin oluşmasına yardımcı olmasıdır. Bu şekilde ilk olarak Zeyd'in akabinde Yahyâ'nın öldürülmeleri farklı topluluklara ayrılmış tüm Şii grupların Abbâsîler'in "Âli Muhammed" daveti altında toplanmalarını sağlamıştır. Sonuç olarak Yahyâ'nın isyanının başarısızlıkla sonuçlanması, Abbâsîler'in bölgedeki propaganda faaliyetlerini güçlendirmiş ve muhtemelen Emevî hakimiyetinin yıkılış sürecine katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Şîa, Yahyâ b. Zeyd, Horasan, İsyân.

Giriş

Hız. Peygamber'in vefatı sonrasında İslam toplumunda hilafet tartışmaları gündeme gelmiştir. İlk üç halife döneminde hilafet makamına geçişte bazı tartışmalar yaşansa da toplumsal birlik mevcudiyetini muhafaza edebilmiştir. Hz. Osman'ın (644-656) isyancı bir grup tarafından öldürülmesi sonucu İslam toplumunda hilafet mücadeleleri ortaya çıkmış ve halk genel anlamda iki gruba ayrılmıştır. Hz. Ali'nin Hâricîler tarafından öldürülmesi sonucu, hilafet kısa bir süre sonra Emevîler'in eline geçerek kurumsal açıdan verasete dönüştürülmüştür. Gelişen olaylar İslam toplumunda Emevîler'e karşı muhalif bazı hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Bu dönemde muhalif hareketler Emevîler'e karşı Irak bölgesinde daha çok Ehl-i beyt taraftarlığı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Emevî halifesi Yezîd'e karşı (680-683) isyan teşebbüsünde bulunan Hz. Hüseyin'in (öl. 61/680) Kerbelâ'da öldürülmesi bundan sonraki süreçte Ehl-i beyt taraftarlığının keskin bir şekilde Emevî muhalifi bir harekete dönüşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Tevvâbîn ve Muhtâr es-Sakafî hareketleri Hz. Hüseyin'in katlinin intikamı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Emevî idarecilerinin Kerbelâ, Harre Vakası ve Mekke'nin muhasarası gibi İslam toplumunda tasvip edilmeyen bazı icraatlarının özellikle Irak bölgesinde propagandaya dönüştürülerek idareye alternatif olarak Ehl-i beyt'in imametini gündeme getirmiştir. Emevîler yerine Ehl-i beyt'in hilafetini savunan toplumun bu kesimi süreç içinde şîf olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Kerbelâ olayından sonra Ehl-i beyt'ten Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali (öl. 122/740) Kûfe'de Emevîler'e karşı isyan başlattıysa da başarılı olamamıştır. Araştırmamızın konusu olan Yahyâ (öl. 125/743) ise Zeyd'in oğludur ve babası gibi o da Emevîler'e karşı isyan hareketinde bulunmuştur. Dolayısıyla böylesi bir çalışmanın ilk dönem Şîf akımının gelişim aşamalarını ve verdiği siyasî mücadeleleri ortaya koymaya bakımından alana katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Çalışmamızda Yahyâ b. Zeyd'in isyanını ele almamızın amacı, Emevîler dönemi şîf karakterli bir isyanı çeşitli açılardan değerlendirmek istememizdir. Konuyu ele alırken büyük ölçüde klasik İslam tarihi kaynaklarına dayandık. Bununla beraber sadece kaynaklardaki rivayetleri aktarma yerine rivayetler arasındaki farklılıkları ortaya koyarak değerlendirmeye ve sonuca varmaya çalıştık. Konu esasen daha sonra şekillenecek olan Zeydiyye mezhebinin imamları arasında zikredilen Yahyâ b. Zeyd'in hayatı ve siyasî faaliyetlerini ele aldığından, bu konudaki Şîf meyilli İslam tarihi kaynaklarındaki bilgileri kullanırken zaman zaman bazı noktalara dikkat çekmeyi hedefledik. Çalışmamızda ayrıca konuya doğrudan veya dolaylı olarak değinen çeşitli araştırma eserlerinden de mümkün olduğunca yararlandık.

Araştırmamızda Taberî'nin *Târîhu'r-rusul ve'l-mülük*, İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târîh*, Belâzürî'nin *Ensâbü'l-eshraf* gibi genel İslam tarihi, nesep ve tabakât türü eserlerin yanı sıra Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, Hârûnî'nin *el-İfâde fi'târîhi'l-eimmeti's-sâde*, İbn Inebe'nin *Umdetü't-tâlib fi'ensâbi'âli Ebî Tâlib* gibi Şîa meyilli kaynaklara da yer verilmiştir. Çağdaş çalışmalar arasında doğrudan Yahyâ b. Zeyd hakkında bir eser mevcut değildir. Bununla birlikte Yusuf Gökâl'ın *Erken Dönem Zeydîlik*, Habîp Demir'in *Horasan'da Şîilik* ve Gülgün Uyar'ın *Siyasi ve İctimai Hayatta Ali-Fatıma Evladı (260/873'e Kadar)* adlı çalışmalarında Yahyâ'nın isyanına kısmen yer verilmiştir.

1. Ailesi ve Nesebi

Yahyâ b. Zeyd'in doğum tarihi hakkında kaynaklarda doğrudan bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Cûzcân'da 125/743 yılında öldürüldüğünde on sekiz yaşında¹ olduğu bildirildiğinden, babası Zeyd'in bu dönemde Medine'deki ikameti esas alındığında 107/725 yılında Medine'de doğmuş olmalıdır.

¹ Ebü Muhammed Âli b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Cemheretü'ensâbi'l-Arab*, nşr. Abdülmün'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 2018), 56; Ebü'l-Abbâs Cemâlüddîn Ahmed b. Âli b. Inebe ed-Dâvûdî el-Hasenî, *Umdetü't-tâlib fi'ensâbi'âli Ebî Tâlib*, thk. Muhammed Hasan Âli-i Tâlekânî (Necef: Menşûratü'l-Matbaat'i-Haydariyye, 1961), 209.

Neseb kaynaklarında bildirildiğine göre Yahyâ'nın nesebi, Yahyâ b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib şeklindedir.² Yahyâ'nın İsa, Muhammed ve Hasan isimlerinde üç erkek kardeşi daha bulunmaktadır.³ Kendisinin ve diğer kardeşlerinin annesi ise Rayta bnt. Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir.⁴ Bu durumda Yahyâ ve kardeşleri anne ve baba tarafından Hâşimî olmaktadır. Yahyâ'nın nesebi kendisinden sonra devam etmemiştir. Sadece Mehabbe bint Amr b. Ali b. Ebî Tâlib adlı hanımından Hasene isminde bir kız çocuğu olsa da küçük yaşlarında vefat etmiştir.⁵

Yahyâ'nın babası Zeyd b. Ali, Hz. Hüseyin'in torunudur. Babası Ali Zeynelâbidîn (öl. 94/712) Kerbelâ'dan kurtulan Hz. Hüseyin'in tek oğludur. 80/699 yılında Medine'de dünyaya geldiği rivayet edilen Zeyd, gelişme ve tahsil çağlarını da aynı şehirde tamamlamıştır. Hayatının büyük çoğunluğunu Medine'de geçirdiği anlaşılabilir. Emevîler dönemindeki isyanı Hişâm b. Abdülmelik'le (724-743) Dimaşk'ta görüşmesinden sonra gerçekleşmiştir. Küfeli-ler'in daveti üzerine şehre yerleşerek yaklaşık bir sene süresince isyan için hazırlıklar yapmıştır. 122/740 yılında Küfe'de başlatmış olduğu isyan neticesinde çıkan çatışmalar esnasında başına aldığı ok yüzünden yaralanarak ölmüştür.⁶ Şii kaynaklara göre Zeyd "el-büyütât-ı seb'a"dandır.⁷

Belâzürî (öl. 279/892-893), Zeyd b. Ali'nin yaralandığında çömlükçilerin bulunduğu bölgeye taşındığını ve bu esnada oğlu Yahyâ'ya Allah'tan korkmasını ve Benü Ümeyye'ye karşı cihad etmesini vasiyet ettiğini rivayet etmektedir.⁸ Yahyâ babası Zeyd öldüğünde taraftarları arasında cenazesine yapılacak muamele hakkında meydana gelen tartışmalarda babasının başının vücudundan ayrılması fikrine karşı çıkmış,⁹ sonrasında ise babasının defninde bulunmuştur.¹⁰ Yahyâ'nın Küfe'de isyan sırasında meydana gelen çatışmalara doğrudan katılıp katılmadığı hakkında kaynaklarda bir rivayete yer verilmemiştir. Bununla beraber kendisinin yaşının küçüklüğünden dolayı sıcak çatışmalara katılmadığı düşünülebilir, fakat isyan sırasında Küfe'de olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklarımızda Yahyâ b. Zeyd'den daha çok 125/743 yılındaki isyanı dolayısıyla bahsedilmektedir. Dolayısıyla kendisinin yetişmesi ve ilmî tahsili hakkında kaynaklarda doğrudan veya dolaylı bir bilgiye ulaşamadık. Bununla beraber hayatı süresince babası ile birlikte

² Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî, *Kitâbü Hazf min nesebi Kureys*, nşr. Selâhaddin el-Müneccid (Kahire: Mektebetü Dâri'l-Arûbe, ts.), 16; Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureys*, nşr. Évariste Lévi Provençal (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1982), 66; İbn Hazm, *Cemhere*, 56.

³ Zübeyrî, *Nesebi Kureys*, 66; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (b.y.: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1992), 216; İbn Hazm, *Cemhere*, 56.

⁴ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 216.

⁵ Zübeyrî, *Nesebi Kureys*, 66; İbn Hazm, *Cemhere*, 56.

⁶ Zeyd b. Ali'nin hayatı ve isyanı için bk.: Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 3/427 vd; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Osman ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 5/389-391; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Mellâyîn, 1986), 3/55; Saffet Köse, "Zeyd b. Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/313-316.

⁷ Muhammed Takî el-Tüsterî, *Kâmûsu'r-ricâl* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 2007), 11/51.

⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 3/445.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1993), 7/186; İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-Arabî: 2012), 4/269.

¹⁰ Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Müessesetü'l-e'lemî li'l-Matbûât, 2006), 146.

hareket ettiğini düşünebiliriz. İbn Fundûk (öl. 565/1169) Yahyâ b. Zeyd'i isyan edip insanların kendisine tâbi olduğu ve imamet iddiasında bulunan Zeydî imamlar arasında zikretmektedir.¹¹

2. Zeyd b. Ali İsyanı Sonrası Yahyâ'nın Kûfe'deki Durumu

Kaynaklar Yahyâ'nın babasının isyanından hemen veya bir müddet sonra Kûfe'den ayrıldığı konusunda farklı rivayetlere yer vermektedir. Belâzürî ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Yahyâ'nın babasının defininden sonra Cebbânetü's-Sebî'ye¹² geldiğini, burada taraftarının kendisinden ayrıldığını ve yanında on kişiden başka kimsenin kalmadığını rivayet etmektedir. Yanında kalanlarla yaptığı görüşmeler neticesinde şehri terk etmek istediğini belirtmiş ve Nînevâ'ya¹³ doğru harekete geçmiştir.¹⁴ Bu anlamda İbnü'l-Esir de Yahyâ'nın babasının ölümünden sonra Kerbelâ bölgesindeki Nînevâ'ya gelerek burada Abdülmelik b. Bîşr'in mevası Sâbık'ın yanında kaldığını belirtmektedir.¹⁵

Bununla beraber diğer kaynaklar Zeyd b. Ali isyanının bastırılmasından sonra Yahyâ'nın bir müddet Kûfe'de kaldığını belirtmektedir. Irak genel valisi Yusuf b. Ömer'in (öl. 127/744), babasının isyanı sonrası Kûfe'de Yahyâ'yı tutuklamak için faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun için vali ısrarla aramasına rağmen Yahyâ'yı bu dönemde yakalayamamıştır.¹⁶ Mevcut bilgilerden Kûfeliler'in Yahyâ'yı sakladıkları ve yerinin tespit edilememesi amacıyla şehirde sürekli olarak ikametinin değiştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁷ Dolayısıyla Yahyâ b. Zeyd bu dönemde Kûfe'de bir süreliğine yakalanma korkusuyla gizlenmeye devam etmiştir.¹⁸

Yahyâ b. Zeyd babasının isyanı sonrası Kûfeli taraftarlarının yardımı sayesinde bir müddet şehirde saklanabildiyse de valinin sürekli takibatı karşısında kendisini daha fazla güvende hissetmediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu anlamda Ma'mer b. Müsennâ'nın (öl. 209/824[?]) rivayetine göre Zeyd b. Ali öldürüldükten sonra Esedoğullarından biri kendisine, "Horasan halkı sizin için taraftardır (Şîa); doğru olan görüş ise oraya gitmendir." diyerek Yahyâ'nın Irak'ta kalması yerine, aramaların gevşemesiyle birlikte Horasan'a geçmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Ma'mer b. Müsennâ, tavsiyesini makul karşılayan Yahyâ'yı bir gece kendi evinde gizlemiş, fakat muhtemelen yakalanmaktan korktuğu için Emevîler'e mensup olmasına rağmen Zeyd'in affedilmesinin daha doğru olacağını düşünen Abdülmelik b. Bîşr b. Mervân'ın yanına gelerek, Yahyâ'yı akrabalık bağlarından dolayı himaye etmesini istemiştir. Himayeyi kabul etmesinden sonra, Esedoğullarından olan bir kişi Yahyâ'yı saklanması için Abdülmelik b. Bîşr'in yanına getirmiştir. Abdülmelik'in yanında bir müddet gizlenen Yahyâ,

¹¹ Ebü'l-Hasen Zahîrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed el-Beyhakî (İbn Fundûk), *Lübübü'l-Ensâb ve'l-Elkâb ve'l-e'ğâb*, thk. Mehdî er-Recâî, (Necf: Mektebetü Âyetullâhî'l-Uzmâ er-Mer'aşî, 2007), 1/327; Wilferd Madelung, "Yahyâ b. Zayd", *Encyclopedia of Islam*² (ing) (Leiden: Brill, 2002), 11/250.

¹² Cebbânetü's-Sebî': Gerçekte çöldür; Kûfe halkı burayı el-Mekâbirü Cebbâne olarak isimlendirmektedir. Bununla beraber Kûfe'de kabilelerin bu isimle izafe edildikleri yerler bulunmaktadır: Cebbânetü Kinde, Cebbânetü's-Sebî' gibi; bk. Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 2/99.

¹³ Nînevâ: Musul bölgesinde bir köy olmakla birlikte, Yâkût el-Hamevî aynı zamanda Kûfe sevadında Kerbelâ'da yer alan bölgeye de aynı ismin verildiğini belirtir; bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/339.

¹⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 3/453; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtilü't-Tâlibiyyîn*, 146'da Yahyâ'nın babasının defininden sonra Kûfe'den ayrıldığını belirtmektedir.

¹⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/269.

¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 3/446.

¹⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 3/450; Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülük*, 7/189.

¹⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 3/453; ayrıca bk: İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâsimî İlişkileri İslâm Öncesi-den Abbâsîlere Kadar* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 347-348.

hakkındaki tahkikat gevşeyince Zeydîlerden bir toplulukla birlikte Horasan'a gitmiştir.¹⁹ Dolayısıyla Yahyâ'nın Irak'tan ayrılmasına vali Yusuf b. Ömer'in kendisini yakalayıp muhtemelen öldürmek için yoğun bir şekilde arama faaliyetlerine devam etmesi, bundan dolayı Kûfeli-lerin de Irak bölgesinin emniyetli olmadığını ifade ederek taraftarlarının bulunduğu Horasan'a gitmesini tavsiye etmeleri etkili olmuştur. Hawting ise yukarıdakilerden farklı olarak Yahyâ'nın taraftar bulabilme ümidiyle Horasan'a geçtiğini belirtmektedir.²⁰ Bu durumda Yahyâ, babasının vasiyeti gereği Emevîlerle mücadele edebilmek, valinin takibatından kurtulabilmek ve Horasan'daki mevcut Ehl-i beyt taraftarlarının desteğini sağlayabilmek amacıyla Horasan'a gitmeyi uygun bulmuştur.²¹

3. Yahyâ'nın İsyanı Öncesi Horasan'da Genel Durum

Yahyâ'nın Horasan'a geçtiği dönemde bölgedeki vali 120/738 yılında buraya atanan Nasr b. Seyyâr'dır (öl. 131/748).²² İbnü'l-Esîr, Nasr b. Seyyâr döneminde Horasan'ın daha önce görülmemiş derecede imar edildiğini, idarî yönetim ve vergi tahsilinin düzene girdiğini belirtmektedir.²³ Valiliğinin başlangıcında Müslüman mevâlî üzerindeki cizye vergisini kaldırmış ve harac vergisinde düzenlemelere gitmiştir.²⁴ Mâverâünnehir'e yapmış olduğu askerî seferler²⁵ ve genel af koşullarını sağlayan Soğd halkıyla barışı sağlaması²⁶ bölgedeki Emevî hâkimiyetini pekiştirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise hem mevâlî hem de diğer yerli halkı hoşnut etmeye yönelik bir siyaset takip etmeye çalıştığı görülmektedir.²⁷ Dolayısıyla Nasr b. Seyyâr'ın valiliğinin özellikle ilk beş yılında takip ettiği idare tarzı sayesinde Horasan'da iç ve dış politik durumda istikrarın mevcudiyeti görülmektedir.

4. İsyân Dönemi Horasan'da Ehl-i Beyt Taraftarlığı

Yahyâ'nın Horasan'a geçişi esnasında bölgede Ehl-i beyt taraftarlarının varlığı kaynaklara dolaylı olarak yansımış durumdadır. Bu durum bölgede Alioğullarının sevildiğini ve destek gördüğünü ifade etmektedir.²⁸ Yahyâ'nın isyanı döneminde Horasan'daki Emevî muhalifi Ehl-i beyt taraftarlığı oluşum ve hareketliliğinde farklı üç unsur görülmektedir.

4.1. Keysaniyye Hareketi

Keysâniyye, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin (öl. 81/700) imametini iddia eden ve bunun için Muhtâr b. Ebû 'Ubeyd es-Sakaffî'ye (öl. 67/687) uyan Şîfî topluluğudur. İbnü'l-Hanefiyye'nin 81/700 yılında ölümünden sonra oğlu Ebû Hâşim (öl. 98/716-717) imam olarak yerine geçmiştir.²⁹ Irak bölgesinde Kûfe merkezli Şîfî hareket Muhtâr es-Sakaffî isyanı sonrasında dinî bir kimliğe bürünmüş ve bölgede tutunamayacağını anlayınca Horasan'a yönelmiş-

¹⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, 7/189; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/270; İbn Hazm, Yahyâ'yı yanında himaye eden kişinin el-Hakem b. Bişr olduğunu belirtmektedir; bk. İbn Hazm, *Cemhere*, 108.

²⁰ Gerald R. Hawting, *The First Dynasty of Islam* (London: Routledge, 2000), 106.

²¹ Ayrıca bk.: Gülgün Uyar, *Siyasi ve İctimai Hayatta Ali-Fatıma Evladı (260/873'e Kadar)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003, 100-101.

²² Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, 7/157; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/252-253.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/253.

²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/261-262.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/261-264.

²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/273.

²⁷ Hamilton Alexander Roskeen Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, çev. Hasan Kurt (Ankara: Çağlar Yayınları, 2005), 107.

²⁸ Yusuf Gökçalp, *Erken Dönem Zeydîlik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 74.

²⁹ Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 31.

772 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

tir. Dolayısıyla Horasan coğrafyasında yayılan ilk Şîî hareket Hâşimiyye olmuştur. Emevî döneminin sonuna doğru ise Keysânî Şîîlerin başlatmış oldukları ihtilal fikirleri İran'da boydan boya yayılmış ve geniş halk kitleleri arasında taban bulabilmişti.³⁰

Horasan'da imametin Alioğullarından birine ait olduğu düşüncesini ilk taşıyan bazı araştırmacılara göre Ebû Hâşim'in taraftarları olmuştur.³¹ Nitekim Ebû Hâşim'e ölüm hastalığı esnasında yanına gelen Horasanlılar'ın kendisinden sonra ne yapmaları gerektiğini sormaları, onu imam olarak kabul ettiklerini ve ayrıca Horasan'da bir taraftar kitlesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.³² Ayrıca Abbâsî davetinden önce Horasan'a Şiânın iki koldan girdiği anlaşılmaktadır. Onlardan biri genel anlamda Âl-i Muhammed'e davet ederken, diğeri Ebû Hâşim b. Muhammed b. el-Hanefiyye adına davette bulunuyordu³³ ve dolayısıyla Hâşimiyye'nin Ehl-i beyt taraftarlığı faaliyetleri oldukça erken bir döneme tekabül etmektedir.

4.2. Abbâsî Hareketi

Abbâsî hareketi 100/718 yılı civarında Şam'a bağlı Humeyme köyünde Muhammed b. Ali (öl. 125/743) tarafından başlatılmıştır. Muhammed b. Ali, hareketin faaliyet alanı olarak Horasan bölgesini seçmiştir. Horasan'ı tercih etmesinin çeşitli sebepleri bulunsa da bölgede Hz. Peygamber'in ailesine yakın ilgi duyan toplulukların mevcudiyetinin belirleyici etken olduğu anlaşılmaktadır.³⁴ Abbâsîler Horasan'daki faaliyetlerini bütün anlamda "Âl-i Muhammed" sloganını kullanarak henüz daha kesin hatlarla birbirinden ayrılmamış ve bölgede Emevî karşıtı faaliyetlerde bulunan farklı Şîî toplulukları kendi çatıları altında birleştirebilmeyi hedeflemişlerdir. Bu gaye için Muhammed b. Ali Horasan'a propaganda çalışmaları için davetçiler (dâ'î) göndermiştir. Bu davetçiler tüccar, hacı, vb. kimlik altında şehir, kasaba ve köyleri gezerek güvendikleri kişilere Emevîlerin zulümlerini anlatarak Ehl-i beyt propagandası yapmışlardır.³⁵

Bununla beraber Abbâsîler, Zeyd b. Ali tarafından başlatılan 122/740 yılındaki Kûfe'deki isyanına taraftarlarının katılmasını engellemişlerdir.³⁶ Aynı şekilde Abbâsî ihtilalinin önde gelen liderlerinden Bükeyr b. Mâhân (öl. 127/744-745) Horasan'a geldiğinde taraftarlarına Yahyâ b. Zeyd'in aralarında saklandığını ve onların da onunla birlikte Emevîler'e karşı başlatılacak isyana katılmak istediklerini belirterek, imamın emri üzere içlerinden hiç kimsenin Yahyâ ile birlikte bu isyana katılmamasını ve onunla birlikte hareket etmemesini emretmiştir.³⁷ Abbâsîler, Alioğulları taraftarları ile benzer iddialara sahip olmalarına rağmen, taraftarlarına Kûfe ve Horasan'da Zeyd ve Yahyâ'nın başlattıkları isyana başarısız olacağı gerekçesiyle desteklememelerini emretseler de gerçekte Alioğullarını kendilerine rakip olarak görüyorlardı. Nitekim isyanın başarıya ulaşmasından sonraki gelişmeler bu durumu teyit etmektedir.

³⁰ Wilferd Madelung, *Religious Trends in Early Islamic Iran* (Albany: Bibliotheca Persica, 1988), 77; Habip Demir, *Horasan'da Şiîlik* (Ankara: OTTO, 2017), 61.

³¹ Demir, *Horasan'da Şiîlik*, 63.

³² *Ahbârü'd-devleti'l-Abbâsiyye* (Müellifi Meçhul, Hicrî III. Asır), thk. Abdülaziz ed-Dûrî ve Abdülcebbar el-Muttalibî (Beyrut: Dâru't-Talî'a, 1998), 173; Demir, *Horasan'da Şiîlik*, 63.

³³ *Kitâbü'l-'Uyûn ve'l-hadâik fi ahbârî'l-hakâik* (Müellifi Meçhul, Hicrî IV. Asır), thk. Michael Jan De Geoe (b.y.: Brill 1869), 3/180; Hüseyin Güneş, "Ebû Hâşim Abdullah'ın Siyâsî Etkinliği", *İstem* 18 (2011), 282.

³⁴ Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, 7/562; Nahide Bozkurt, *Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 41-45.

³⁵ Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, 6/562, 616; Bozkurt, *Abbâsî İhtilali*, 41, 47.

³⁶ *Ahbârü'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 231.

³⁷ *Ahbârü'd-devleti'l-Abbâsiyye*, 242; Madelung, "Yahyâ b. Zayd", 11/250; Mehmet Atalan, "Abbasi Daveti Sürecinde er-Rıza min Âl-i Muhammed Söylemi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2005), 188.

4.3. Zeydiyye Hareketi

Zeydiyye, Zeyd b. Ali ve sonrasında oğlu Yahyâ'nın imametini iddia eden Şîi topluluklara verilen addır.³⁸ Zeyd b. Ali 121/739 yılında isyana karar verdikten sonra Kûfe'ye yerleşmiş ve burada on beş bin kişinin biatını almıştır. İsyanın alanını genişletebilmek amacıyla iki ay kadar Basra'da faaliyette bulunmuş, Sevâd ve Musul halklarına da davetçiler göndererek kendisine biata çağırıştır.³⁹ Kendisinin Horasan'la doğrudan temasının olduğuna dair bilgiye ise ulaşamadık. Bununla beraber isyan hazırlıkları esnasında Horasan bölgesinde taraftarlarının bulunduğu dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Kûfe'de Zeyd'in yerini tespit edemeyen Irak valisi Yusuf b. Ömer'in Kûfe vekili Hakem b. Ebi's-Salt, Horasanlı bir köleye beş bin dirhem vererek Kûfe'deki Şîi taraftarlarla iletişime geçmesini istemiş, kendisinin Horasan'daki Şîilerden olduğunu, isyana destek amacıyla yanında bir miktar para olduğunu söylemesini emretmiştir. Kûfeli Şîiler kendisini Zeyd'in yanına götürdükten sonra, köle Zeyd'in yerini vali vekiline bildirmiştir. Bu rivayet Zeyd'in Kûfe'deki faaliyetlerinden Horasanlıların haberdar olduklarını ve bu durumun Emevî yöneticileri tarafından da bilindiğini göstermektedir.⁴⁰ Zeyd'in 122/740 yılındaki isyan hareketi esnasında öldürülmesinden sonra taraftarlarının oğlu Yahyâ'ya Horasan'a gitmesinin daha doğru olacağını çünkü orada taraftarlarının (Şîâ) olduğunu belirtmeleri⁴¹ aslında Horasan'daki Şîi potansiyelinin bir delilidir. Ayrıca Zeyd'in Kûfe'deki ölümü sonrasında taraftarlarından bazıları bundan sonraki süreçte kendilerini "Zeydiyye" olarak isimlendirmeye başlamışlardır.⁴² Son olarak Ya'kûbî, Zeyd'in öldürülmesinden sonra Şîanın Horasan'da harekete geçerek Emevîler'in yaptığı işleri ve Âl-i Muhammed'e yapılan haksızlıkları alenen ortaya koyduklarını, bunun için de Horasan'da gezmedik şehir bırakmadıklarını belirtmektedir.⁴³ Dolayısıyla Zeyd b. Ali'nin isyanı döneminde Horasan bölgesinde potansiyel bir Ehl-i beyt taraftarlığının vücut bulduğu ve Zeyd'in ölümünden sonra da kendi adına nispetle yeni bir Şîi taraftarlığının belirmeye başladığı anlaşılmaktadır.

5. Horosan'a Geçiş

Yahyâ b. Zeyd'in Horasan'a geçişi hakkında Belâzürî'nin Kûfelilerden yaptığı rivayet oldukça detaylı bilgilere sahiptir. Buna göre Yahyâ yukarıda belirtildiği üzere babasının öldürülmesinden sonra Cebbânetü's-Sebî'ye, oradan da Nînevâ'ya geçmiştir. Burada daha sonraları Kûfe valisi Yusuf b. Ömer'in sarayının bulunduğu köye gelmiştir. Bu sırada Kûfe'den Sâlim isimli bir kişi yanlarına gelmiş ve bundan sonra Yahyâ'nın etrafındaki adamlar kendisinden ayrılmıştır. Buradan sonra Yahyâ, Horasan'a giden insanların yol olarak kullandıkları Medâin'e⁴⁴ gelmiştir.⁴⁵ İkameti süresince şehrin ileri gelenlerinden bir dihkân'ın yanında kalmıştır.⁴⁶ Yahyâ'nın Medâin'de olduğu haberini alan Yusuf b. Ömer, onu tutuklaması için Hureys b. Ebû'l-Cehm el-Kelbî'yi gönderse de Yahyâ daha önce harekete geçerek Rey⁴⁷ şehrine

³⁸ Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *Kitabü'l-makâlat ve'l-fırak*, thk. Muhammed Cevâd Meşkûr (Tahran: Matbaatü Haydarî, 1963), 74; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 29.

³⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/171; Ömer Ferrûh ise Zeyd'in Kûfe'de biat almaya başlamasından sonra şîaya manesup insanların gruplar halinde Medâin, Basra, Vâsıt, Musul, Horasan, Rey, Cürçân ve benzeri yerlerden geldiklerini kaynak göstermeksizin belirtir; bk. Ömer Ferrûh, *Târîhu sadrî'l-İslâm ve'd-devleti'l-Ümeviyye* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyeyn, 1970), 178.

⁴⁰ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/188; Demir, *Horasan'da Şiilik*, 69-70.

⁴¹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/189.

⁴² Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'devleti'l-Emeviyye* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2010), 155.

⁴³ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer el-Ya'kûbî, *Târîh*, nşr. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1999), 2/228.

⁴⁴ Medâin, Bağdat'tan Dicle'nin doğu yönünde bir merhalelik mesafededir; bk. Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-İstahrî, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, thk. Michael Jan De Goeje (Leiden: Brill, 1927), 87.

⁴⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 3/453-454; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 146.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 146.

⁴⁷ Rey, Cibâl bölgesindedir. Nîşâbûr'a 160, Kazvîn'e 27 fersah (~6 km) uzaklıktadır; bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/116.

774 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

ulaşmayı başarmıştır.⁴⁸ Rey'de bir müddet kaldıktan sonra Nişâbü'r'a⁴⁹ gelmiştir. Burada isyanı için uygun bir ortam araştırmış fakat sonra "Ali için kendisinde bayrağın kaldırılmadığı bir şehir" diyerek Serahs'a⁵⁰ gelmiştir.⁵¹ Yahyâ Serahs'ta Yezîd b. Ömer et-Teymî'nin yanında altı ay kalmıştır. Bu sırada yanına Muhakkime'den (Hâricîler) bir topluluk gelmiş ve Emevîler'e karşı savaşmak üzere kendisine biat etmek istemişlerdir. Onlardan gelen bu teklife meyletmesi üzerine Yezîd b. Ömer (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'de Amr), "Ali ve onun Ehl-i beyt'inden ayrılan bir toplulukla sen nasıl birlikte savaşırın?" diyerek Yahyâ'yı onlarla birlikte hareket etmesine mani olmaya çalışmıştır. Sonrasında Muhakkime topluluğu kendisinden ayrılmıştır. Serahs'tan sonra Yahyâ doğruya doğru yoluna devam ederek Belh⁵² şehrine gelmiş ve Rebîa kabilesine mensup el-Harîş b. Abdurrahman eş-Şeybânî⁵³ isimli kişinin yanında kalmıştır. Onun Belh şehrindeki ikamet süresi Hişâm b. Abdülmelik'in 125/743 yılındaki vefatına kadar devam etmiştir.⁵⁴

Yahyâ'nın Küfe'den sonra geçtiği şehir güzergâhları takip edildiğinde, devamlı bir şekilde en doğruya doğru gittiği görülmektedir. Nihayetinde Hişâm b. Abdülmelik'in vefatına kadar kaldığı Belh, Horasan eyaletinin hemen hemen doğudaki sınır boyunu oluşturmaktadır. Muhtemelen Yahyâ daha önce uğradığı şehirlerde vali Yusuf b. Ömer'in takibatından kendini güvende hissetmediği için geçtiği yerlerde fazlaca kalmayarak yoluna devam etmiştir. Bir diğer neden ise geçtiği bölgelerde muhtemelen planladığı isyan için yeterli desteği bulamamış olmasıdır. Bunun için Nişâbü'r'da siyasi ortamı yoklamış, fakat uygun şartları bulamayınca Serahs'a gelmiştir. Burada yanına gelen Hâricîler'in isyan teklifine oldukça yakın durmuş, fakat Yezîd b. Ömer'in uyarısıyla vaz geçmiştir. Dolayısıyla Yahyâ'nın Horasan'a geçmesi güvenlik ve isyan için uygun koşulları yakalama düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Tahminimize göre yaklaşık bir yıl içerisinde tüm bu mesafeleri kat ederek Belh'e gelmiş ve 125/743 yılındaki Hişâm b. Abdülmelik'in vefatına kadar yaklaşık iki yıl burada kalmıştır. Tahminen güzergâhi esnasında Yahyâ Medine'deki Hâsimoğullarına babasının intikamını almaları için harekete geçmelerini talep eden⁵⁵ bir haber göndermiştir.⁵⁶ Ayrıca bazı kaynaklara göre Yahyâ'nın bu dönemde Medine'deki ailesi ve amcaoğullarının durumu hakkında bölgeye gelen yolculardan haber almaya çalıştığı anlaşılmaktadır.⁵⁷

6. İsyanı Kadar Horasan'daki Gelişmeler

Araştırmamızın bu bölümünde Belâzürî senet zikretmeksizin Küfelilerden rivayetine devam ederken, Taberî Ebû Mihnef'in rivayetine yer vermektedir. Yahyâ'nın Horasan'a geçmesinden sonra Irak valisi Yusuf b. Ömer'in yoğun olarak aramalarına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Emevî halifelerinden Hişâm b. Abdülmelik ölmüş, yerine ise Velîd b. Yezîd (743-744) halife olmuştur. Dolayısıyla Küfe'de Zeyd b. Ali isyanının üzerinden üç yıl kadar bir süre geçmiştir.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eyrâf*, 3/453-454; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 146.

⁴⁹ Nişâbü'r, Horasan şehirlerindedir. Rey'den Nişâbü'r'a 160, Nişâbü'r'dan Serahs'a 40 fersahtır; bk. İstahrî, *Kitâbü'l-mesâlik*, 253; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/331.

⁵⁰ Serahs, Horasan bölgesinde yer alan büyük bir şehirdir. Nişâbü'r ve Merv arasındaki yolun ortasında yer alır; bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/208.

⁵¹ Ebû Nasr Sehl b. Abdullah el-Buhârî, *Sırru's-silsileti'l-Aleviyye fi ensâbi's-sâdâti'l-Aleviyye*, nşr. es-Seyyid Muhammed Sâdik (Necef: el-Matbaatü'l-Haydariyye, 1962), 60; İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

⁵² Belh, Horasan'ın doğusundaki Toharistan sınırında yer alır; İstahrî, *Kitâbü'l-mesâlik*, 254, 275.

⁵³ Taberî'de el-Harîş b. Amr b. Dâvûd'dur; bk. Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/228.

⁵⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eyrâf*, 3/453-454; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 146-147.

⁵⁵ Madelung, "Yahyâ b. Zayd", 11/250.

⁵⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eyrâf*, 3/454.

⁵⁷ Alihan Medeni, *Riyâzü's-sâlikîn fi şerh-i sahîfeti Seyyidi's-Sâcidîn*, thk. es-Seyyid Muhsin el-Hüseynî (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 2013), 1/68-78; Tüsterî, *Kâmûsu'r-ricâl*, 11/51-52.

Yusuf b. Ömer, yaptığı takibat sonrasında Yahyâ'nın Belh'te el-Harîş'in evinde gizlendiği haberini almıştı. Bu durumu bir mektupla Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'a yazarak, kendisinden Yahyâ'yı yakalayarak tutuklamasını istemişti. Bunun üzerine Nasr b. Seyyâr, Belh valisi 'Akîl b. Ma'kil el-İclî'ye bir mektup yazarak durumu anlatmış ve el-Harîş'i tutuklayarak ölünceye veya Yahyâ'yı kendisine teslim edinceye kadar yanından ayırmamasını emretmiştir. Vali 'Akîl aldığı emir üzerine el-Harîş'i yakalayarak Yahyâ'nın yerini bildirmesini istemiş, el-Harîş ise bu durumu inkâr ederek onun yerini bilmediğini beyan edince vali kendisine beş yüz sopa (veya altı yüz kırbaç) vurmıştır. En sonunda el-Harîş, "Vallahi, şayet Yahyâ iki ayagımın altında olsa bile, onu senin için kaldırmazdım." diyerek Yahyâ'nın yerini bildirmeyeceğini beyan etmiştir. Ancak babasının çektiği işkenceleri gören ve sonunda öldürüleceğini anlayan oğlu Kureys b. el-Harîş, valiye gelerek babasının öldürülmemesini, Yahyâ'nın yerini kendilerine göstereceğini söylemiştir. Vali, el-Harîş'in oğlunun yönlendirmesiyle Yahyâ'yı kendi evlerinde gizlendiği bölümde yakalamıştır. Yahyâ'nın yanında Yezîd b. Ömer ve Kûfe'den çıkışından beri birlikte oldukları Abdülkays'ın mevlası Fazl da bulunuyordu. Vali, Yahyâ ve beraberindekileri Merv'deki Nasr b. Seyyâr'a getirmiştir. Nasr da onları hapsedmiştir.⁵⁸ Ana kaynaklarda yer almamasına rağmen, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî ve İbn Inebe, bu esnada Yahyâ'nın hapiste zincirlerle bağlandığına özellikle yer vermektedir.⁵⁹

Ya'kûbî ise Yahyâ'nın Belh'e geldikten sonra Yusuf b. Ömer tarafından durumunun Hişâm b. Abdülmelik'e bildirildiğini, Hişâm'ın Nasr b. Seyyâr'a mektup yazdığını, onun da Hedbe b. 'Âmir es-Sa'dî komutasında bir ordu gönderdiğini, ordunun Yahyâ'yı yakalayarak Nasr b. Seyyâr'a getirdiklerini ve onun da Yahyâ'yı Merv şehrinin kalesinde hapsedtiğini belirtmektedir. Nasr daha sonra Yahyâ'nın yakalanarak hapsedildiğini Hişâm'a mektup yazarak bildirmiş, fakat mektup Hişâm'ın ölümünden sonra ulaşmıştır.⁶⁰

İbn Inebe diğerlerinden farklı olarak, halife Velîd b. Yezîd'in, Nasr b. Seyyâr'a mektup yazarak Yahyâ'nın yakalanmasını emrettiğini, Nasr'ın da Yahyâ'yı el-Cerîş b. Ebu'l-Cerîş'in evinde yakaladığını ve zincire vurarak onu hapsedtiğini rivayet etmektedir.⁶¹

Senet zikretmeksizin Kûfeliler'in rivayetine dayanan Belâzürî, Ebû Mihnef'in rivayetini esas alan Taberî ve İbnü'l-Esîr, Yahyâ'nın yakalanması olayı Hişâm b. Abdülmelik'in ölümü sonrası halife olan Velîd b. Yezîd dönemi olayları arasında yer vermektedirler ve Yahyâ'nın yakalanma emri Kûfe valisi Yusuf b. Ömer tarafından verilmiştir. Ya'kûbî'de yakalanma emri Hişâm'a dayandırılırken, İbn Inebe'de aynı olay Velîd'e nispet edilmektedir. Tarihçilerin aynı olay hakkında zamanlama ve olayın faileri noktasında birbirlerinden farklı bilgilere yer vermeleri farklı râvilerden aldıkları bilgilerden veya olayların fail ve zamanını karıştırmış olabileceklerinden kaynaklanmaktadır. Biz araştırmamızda farklı rivayetlere yer vermekle birlikte, olayların genel çerçevesini belirlemede diğer kaynaklara nazaran daha detaylı bilgilere yer vermesi açısından Ebû Mihnef rivayetini tercih edeceğiz.

7. Yahyâ b. Zeyd'in Merv'den Ayrılması

Yahyâ'nın Merv'de hapsedilmesinden sonra Nasr b. Seyyâr, durumu Irak valisi Yusuf b. Ömer'e bir mektup yazarak bildirdi. Yusuf da bu durumu bir mektupla halife Velîd b. Yezîd'e ilettili. Velîd, doğrudan Nasr b. Seyyâr'a yazdığı mektubunda Yahyâ'nın kaçmış ve gizlenmiş bir kişi olduğunu, bundan dolayı güvende tutularak yakındakilerle birlikte salıverilmesini emretti. Nasr b. Seyyâr, Yahyâ'yı serbet bıraktıktan sonra yanına çağırarak Allah'tan korkmasını

⁵⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/454; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/228; Ebû Tâlib Yahyâ b. el-Hüseyn b. Hârûn el-Hârûnî, *el-İfâde fî târîhi'l-eimmeti's-sâde* (Sa'de: Mektebetü Ehli'l-Beyt, 2014), 45; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 147; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/290.

⁵⁹ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 147; İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

⁶⁰ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/228, 232.

⁶¹ İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

776 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

ve fitneden sakınmasını istedi. Ayrıca doğrudan halife Velîd b. Yezîd'in yanına gitmesini söyleyerek kendisine iki bin dirhemle birlikte iki de katır verilmesini emretti.⁶² Halife Velîd'in bu emrinin nedeni olarak Zeyd'in isyanının üzerinden üç sene geçmesinden dolayı Yahyâ'nın takibinin vazgeçilmesini uygun görmüş olabileceği düşünülebilir.⁶³ İbn Inebe Velîd b. Yezîd'in salıverilmesini emreden mektubunda Yahyâ'nın isyan çıkarma ihtimaline karşılık hazırlıklı olmalarını da emrettiğini kaydeder.⁶⁴ Nitekim Nasr b. Seyyâr'ın, Yahyâ'ya fitneden sakınmasını tavsiye etmesi halifenin bu emrini teyit etmektedir.

Yahyâ'nın Horasan bölgesindeki varlığının muhtemel bir isyana yol açması halife tarafından öngörülebilirdiye niçin salıverilmesini emretmiş olabilir? Bu sorunun cevabı için birkaç sebep düşünülebilir. İlk olarak, Yahyâ Horasan'da başlangıçta herhangi bir isyan teşebbüsünde bulunmamış, sadece gizlenmeye çalışmıştır. Yakalandığında ise hapsedilmiştir. Bu durumda suçsuz olduğu halde mahkûm edilmiştir ve tutukluluğu için hukuki bir neden yoktur. İkinci olarak, Horasan'ın Şîî potansiyeli göz önünde tutulmuştur. Yahyâ'nın bariz bir suç olmasına rağmen mahkûm edilmesi, Horasan'daki Şîîler arasında Emevî karşıtı bir dalgalanma ve hareketliliğe yol açabilirdi. Böyle bir risk almaktansa, gözetim altında tutularak batıya sevkî daha makuldü. Dolayısıyla Yahyâ'nın Horasan'daki varlığı Emevî idarecileri tarafından muhtemelen tehlikeli bulunduğundan, daha iyi gözetim altında tutulabileceği batı bölgelerine naklinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.

Yahyâ bundan sonra Merv'den yola çıkarak ilk olarak Serahs şehrine geldi ve burada bir müddet ikamet etti. Bu esnada Nasr b. Seyyâr, şehrin valisi Abdullah b. Kays b. 'Ubâd'a mektup yazarak Yahyâ'nın bir an önce şehirden çıkarılmasını emretti. Ayrıca Tûs valisi el-Hasen b. Zeyd et-Temîmî'ye de mektup göndererek şehirlere geldiğinde Yahyâ'yı göz önünde tutmasını, kalması için davette bulunmamasını ve bir an önce şehirden çıkarmasını istedi. Her iki valiye de kendilerine geldiğinde Yahyâ'yı Nîşâbur (Ebrşehr) valisi 'Amr b. Zürâre'ye teslim edinceye kadar görevi birbirlerine devrederek yanından ayrılmamaları talimatını verdi.⁶⁵ Belâzürî, Yahyâ'nın Serahs'ta Ümeyyeoğulları, halife Velîd, Kûfe valisi Yusuf b. Ömer ve önceki halife Hişâm aleyhinde alenî konuşmaya başladığını rivayet etmektedir.⁶⁶

Nasr b. Seyyâr'ın mektubu üzerine Serahs valisi Abdullah b. Kays, Yahyâ'nın kendi şehirden ayrılmasını sağlayarak Tûs valisi el-Hasen b. Zeyd'e teslim etmiştir. Yahyâ ve beraberindekiler bu şekilde Nîşâbur valisi 'Amr b. Zürâre'nin yanına kadar gelmişlerdir. Vali burada kendilerine iyilikte bulunarak bin (veya beş bin) dirhem para vermiş ve Beyhak şehrine kadar gitmelerini sağlamıştır.⁶⁷

Ya'kûbî ise Nasr'ın doğrudan halife Hişâm b. Abdülmelik'e mektup yazdığını, fakat mektubun Hişâm'ın ölümünden sonra ulaştığı için Velîd b. Yezîd'in Yahyâ'nın salıverilmesini emreden mektubunu aldığına yer vermektedir.⁶⁸ Bununla beraber Ya'kûbî diğer bir rivayetinde Yahyâ'nın isyan çıkartarak hapisten kaçtığı ve Beyhak'a geldiği haberine de yer vermektedir.⁶⁹ Ya'kûbî'nin ikinci rivayetinin bazı gerekçelerden dolayı sıkıntılı olduğu görülmektedir. İlk olarak, bu rivayetin Şîî bakış açısına daha uygun olduğu görülmektedir. Yahyâ'nın muhalifi Emevî halifesi tarafından salıverilmesi olumlu bir davranış olarak görülmekteyse de hapishaneden kaçması haberiyle ilk rivayet reddedilmiş olmaktadır. İkinci olarak, Yahyâ kaçtıktan sonra Merv'den batıya doğru hareket ederek Beyhak'a kadar gelmiştir. Oldukça uzun bir mesafeyi yakalanmadan gelebilmesi bir mesele iken, -ileride geleceği üzere- buradan tekrar

⁶² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/454; Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, 7/228; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 148.

⁶³ Uyar, Ali-Fatıma Evladı, 102.

⁶⁴ İbn Inebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, 7/228; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 148.

⁶⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/454.

⁶⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*, 7/228-629; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 149.

⁶⁸ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/232.

⁶⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/232.

doğuya geri dönmesi olayların akışına uymamaktadır. Üçüncü olarak, ilgili rivayet kaynaklarda genel olarak yer verilen halife tarafından salıverildiği rivayetiyle çalışmaktadır. Olayların genel akışı göz önünde bulundurulduğunda Yahyâ'nın Merv'de halifenin mektubu üzerine salıverildikten sonra valilerin gözetiminde batıya doğru hareket ederek Beyhak'a kadar geldiği daha doğru bir haber olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Yahyâ Merv'den ayrıldıktan sonra Serahs, Tûs, Nişâbur yolunu takip ederek Beyhak'a ilgili valilerin yakın gözetiminde gelmiştir. Bölge valisi Nasr b. Seyyâr'ın güzergâh üzerindeki şehir valilerine verdiği talimat gereği Yahyâ ilgili şehirlerde kalmasına izin verilmediği gibi diğer şehrin valisine teslim edilinceye kadar önceki vali tarafından gözetim altında tutulmuştur. Nasr'ın bu tutumu, Yahyâ'nın olası bir isyan girişiminde bulunabileceği endişesi duyduğunu göstermektedir. Taberî'de yer almamakla birlikte Belâzürî'nin rivayetinde Yahyâ'nın Serahs'ta yönetim aleyhinde konuşmalarda bulunması, bir nevi halkın nabzını tutarak kendisine bir kalkışma noktası aradığı izlenimi uyandırmaktadır.

8. İsyân Başlangıcı ve Gelişmeler

Kaynaklar Yahyâ'nın Beyhak'a geldikten sonra batıya doğru ilerlemeksizin buradan geriye Nişâbur'a döndüğünü belirtmektedir.⁷⁰ Ya'kûbî'ye göre Yahyâ'nın geri dönmesinin sebebi, Beyhak'ta yanına Şî'a'dan bir topluluk gelerek "Ne zamana kadar zillete razı olacaksınız?" demeleri ve sonrasında etrafında yüz yirmi kişilik bir topluluk oluşmasıdır. Yahya bu toplulukla birlikte Beyhak'tan Nişâbur'a dönmüş, şehrin valisi 'Amr b. Zûrâre el-Kasrî'nin birlikleri ile savaşmış ve onları yenerek silahlarını da ele geçirmiştir.⁷¹ Hârûnî'ye göre Yahyâ Beyhak'a geldiğinde kendisine uyulmasını isteyen davetini (*ed-da've*) ilan etmiş ve burada yetmiş kişi ona biat etmiştir.⁷² Dolayısıyla her iki rivayette isyan edenlerin sayısında farklılık bulunsa da Yahyâ Beyhak'ta kendisine katılanlarla birlikte isyanını başlatmıştır. Bununla beraber Ya'kûbî'nin rivayetinde Şî'i bir topluluğun ısrarı neticesinde isyanı başlatırken, Hârûnî isyana başladıktan sonra etrafında bir topluluğun oluştuğunu rivayet etmektedir.

Belâzürî, Taberî ve İbnü'l-Esîr ise Yahya'nın Horasan'ın sınır şehri Beyhak'a geldiğinde bundan sonraki yolculuğu esnasında vali Yusuf b. Ömer tarafından bir hile ile öldürülmeden korktuğu için Nişâbur'a döndüğünü kaydeder.⁷³ Dolayısıyla diğer rivayetlerden farklı olarak burada kendisine herhangi bir isyan olayı nispet edilmemektedir. Rivayetin devamında Yahyâ yanında yetmiş kişi olduğu halde Nişâbur'a doğru yola çıktı. Yolda Beyhak'a uğrayan bir tüccar kafilesine denk geldiler. Adamlarına binek sağlayabilmek amacıyla ücretini ödeyerek kafilenin hayvanlarına el koymuşlardı.⁷⁴ Belâzürî, Yahyâ'nın yetmiş kişi ile birlikte Nişâbur valisi 'Amr b. Zûrâre'nin yanına geldiğini ve Belh'e gitmek istediğini, şehirde kendisinin bir hastalığından dolayı sadece bir süre dinleneceğini ve sonra da ayrılacağını ifade ettiğini nakleder.⁷⁵ Bunun üzerine vali Yahyâ'nın durumunu Nasr b. Seyyâr'a bildirmiş, Nasr ise ona yardımcı birlikler göndererek Yahyâ ile savaşılmasını emretmiştir.⁷⁶ Belâzürî ve Ya'kûbî Emevî ordusunun sayısı hakkında bilgi vermezken, Taberî, İbnü'l-Esîr ve Ebü'l-Ferec el-İsfahânî on bin askerden oluşan bir ordudan bahsetmektedir. Buna rağmen Yahyâ yanında bu-

⁷⁰ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/232; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/290.

⁷¹ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/232.

⁷² Hârûnî, *el-İfâde*, 45; Cornelis Van Arendonk, "Yahyâ b. Zeyd Hüseyinî", *MEB İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997), 13/350.

⁷³ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/290.

⁷⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/290.

⁷⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, 3/455.

⁷⁶ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; Hârûnî, *el-İfâde*, 46; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtilü't-Tâlibiyyîn*, 149.

778 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

lunan yetmiş kişilik süvari birliğiyle 'Amr b. Zürâre'nin komutasındaki Emevî ordusunu bozguna uğratmıştır. Savaş esnasında askerleriyle birlikte 'Amr b. Zürâre de öldürülmüş ve Yahyâ çok sayıda silah ve binek hayvanını ganimet olarak ele geçirmiştir.⁷⁷

Kaynaklar buraya kadar Yahyâ'nın Beyhak'tan Nişâbur'a geri döndüğü ve burada kendisine yetmiş kişinin katıldığı konularında hem fikirdir. Ancak bu kişilerin kimliği, nereden geldikleri ve genel kabul görmüş rivayetleri kabul ettiğimizde hangi gerekçeyle Yahyâ'ya katıldıkları hakkında bilgi yoktur. Daha önce Yahyâ'nın yanında böyle bir topluluktan bahsedilmemiş olması, bu topluluğun Beyhak'ta bir araya geldiğini düşündürmektedir. Topluluğun şehirde herhangi bir isyan faaliyetinden bahsedilmemesi, Yahyâ'nın sadece biat aldığına işaret etmektedir.

Buna göre Yahyâ'nın Beyhak'tan dönüş sebebi hakkında iki farklı gerekçe belirtilmektedir. Birincisi, Yusuf b. Ömer'in Beyhak'tan batıya ilerlediğinde kendisini hile ile öldüreceklerinden endişelenmesidir. İkincisi, burada isyanı başlatmasıdır. Ancak, Beyhak'ta Yahyâ'nın isyan başlattığı haberi Harûnî'de yer almasına rağmen diğer kaynaklar bu hadiseden bahsetmemektedir. Ayrıca yolda tüccar kafilesine uğrayıp binek hayvanlarını ücret karşılığı satın almaları onların yaya olduklarını göstermektedir. Bu durumda şayet isyan etmiş olsalardı askerî teçizat bakımından daha hazırlıklı olmaları gerekirdi. Bundan dolayı onların sadece Yahyâ'nın etrafında toplanmış, kendisine biat etmiş fakat isyan için herhangi bir hazırlık ve faaliyette bulunmamış taraftar bir topluluk hüviyetinde olduğunu düşünebiliriz. Nitekim Nişâbur'a geldiklerinde valiye amaçlarının Belh'e gitmek olduğunu, şehirde fazlaca kalmayacaklarını bildirmeleri henüz açıkça isyan etmedikleri ve bu bölgede faaliyette bulunmak istemedikleri şeklinde yorumlanabilir. Şayet Beyhak'ta isyanı başlatmış olsaydı Nişâbur valisinin Yahyâ'nın durumunu Nasr b. Seyyâr'a sorma yerine doğrudan kendisinin müdahale etmesi gerekirdi. Dolayısıyla Yahyâ beraberindeki taraftarlarıyla birlikte Nişâbur üzerinden doğuya doğru muhtemelen Belh'e gitmek istemiş, fakat Nasr'ın göndermiş olduğu ordu ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu durumda, gelişen olayların Yahyâ'yı silahlı mücadeleye zorladığı anlaşılmaktadır. Ancak kendisinin alenî olarak isyana kalkıştığı noktası müphem kalmaktadır.

Yahyâ neden ısrarla Belh'e gitmek istemiş olabilir? Bu sorunun cevabında iki unsur karşımıza çıkmaktadır: coğrafi durum ve Şîî potansiyel. Belh, Horasan eyaletinin en doğusunda, Ceyhun nehrinin yukarı havzasında ve Toharistan bölgesine geçiş noktasında yer alan bir şehirdir. Merkeze uzak bir bölgede yer alması, isyan sırasında askeri müdahaleyi zorlaştırabileceğinden ilk adımda kendini savunma ve bölgede tutunma için ideal bir mevzi olabilirdi. Belh'in Şîî durumu hakkında kesin bilgi vermek pek mümkün görünmese de Yahyâ'nın burada daha önce iki seneden fazla gizlenebilmiş olması, kuvvetli bir taraftar topluluğunun mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu topluluk Yahyâ'nın öncesinde var olabileceği gibi ikamet süresi boyunca kendi gayretleriyle de vücuda gelmesi mümkün görünmektedir. Yahyâ'nın ısrarla Belh'e dönmek istemesinin asıl nedeni bu olabilir.

Burada dikkati çeken bir diğer bilgi de iki ordunun asker sayıları hakkındaki rivayetlerdir. Yahyâ'nın yetmiş (veya yüz yirmi) kişilik ordusunun on bin kişilik Emevî ordusunu bozguna uğratması oldukça dikkate değerdir. Kanaatimize göre Yahyâ'nın Emevî ordusu karşısındaki bu ilk zaferi muhtemelen abartılmıştır. Bunun için mağlup ordunun sayısı fazla gösterilerek kazanılan zaferin büyüklüğü ortaya konulmak istenilmiştir. Aksi takdirde rivayetin doğru kabul edilmesi, aklın ve tarihsel gerçekliklerin sınırlarını zorladığından okuyucunun zihninde, Yahyâ'nın isyanında ilahî olarak desteklendiği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

⁷⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülük*, 7/229; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 149; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

Ya'kûbî'ye göre Yahyâ Nişâbur'da kazandığı zaferden sonra Belh'e yönelmiştir. Nasr b. Seyyâr ise Selm b. Ehûz komutasında bir orduyu peşinden göndermiştir. Selm Serahs'a ulaştığında, Yahyâ Bâzeğîs⁷⁸ ve Mervürrûz⁷⁹ şehirleri üzerinden Cûzcân'a⁸⁰ ulaşmıştır. İki ordu Cûzcân'da karşı karşıya gelmiştir. Orduların sayısı hakkında bilgi verilmeyen rivayete göre savaş esnasında kendisine ok isabet eden Yahyâ ölmüş ve başı gövdesinden ayrılmıştır. Geriye kalan taraftarları ise son ferdine kadar savaşmaya devam etmiştir.⁸¹

Diğer kaynaklara göre, Yahyâ Nişâbur'da Emevî ordusuna karşı zaferden sonra yoluna devam ederek Herat'a gelmiştir.⁸² Herat'ta vali Muğallis b. Ziyâd bulunmasına rağmen iki taraf da diğerine saldırıda bulunmamıştır.⁸³ Belâzürî'ye göre Yahyâ Herat üzerinden Cûzcân'a gelmiştir. Burada kendisine Cûzcân, Tâlekân, Fâryâb ve Belh halkından katılanlar olmuştur. Bunlarla taraftarlarının sayısı yüz elli (Buhârî ve İbn İnebe'ye göre beş yüz) kişiye ulaşmıştır.⁸⁴ Mes'ûdî (öl. 345/956), Yahyâ'nın burada zulmü ve insanlar arasında yaygın bir hale dönüşen adaletsizliği reddederek isyan başlattığını bildirmektedir.⁸⁵

Nasr b. Seyyâr'a 'Amr b. Zürâre'nin öldürüldüğü ve Yahyâ'nın Cûzcân'a ulaştığı haberi ulaşınca, Selm b. Ehûz komutasında Şam ve Horasan halkından oluşan sekiz bin kişilik bir ordu göndermiştir. Emevî ordusu Cûzcân'da (Cûzcânî'ye göre Tâlekân)⁸⁶ Yahyâ'ya yetişmiştir. Yahyâ burada Er'ûne köyü civarında⁸⁷ ikinci kez Emevî ordusuyla savaşmak zorunda kalmıştır. İki ordu arasında üç gün süreyle şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Sonunda Yahyâ'nın taraftarları ve sonrasında kendisi alınca isabet eden bir ok neticesinde kendisi öldürülmüştür. Emevî ordusunun sağ kanat komutanı Sevre b. Muhammed, Yahyâ'nın başını keserek vücudundan ayırmış, sonrasında gömleğine varıncaya kadar eşyaları da yağmalanmıştır.⁸⁸ Öldürüldüğünde on sekiz yaşında olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁹

Yahyâ'nın Belh'e ulaşmak için takip ettiği yol kaynaklarda iki farklı şekilde sunulmaktadır. Ya'kûbî'ye göre Yahyâ Nişâbur'dan sonra Serahs'a geçerek doğu istikametinde devam etmiş, sonra güneydoğu yönündeki Bâzeğîs ve Mervürrûz şehirlerinden sonra kuzeydoğuya yönelerek Cûzcân'a ulaşmıştır. Diğer kaynaklara göre ise Nişâbur'dan sonra doğuya doğru ilerleme yerine ana yoldan saparak güneydoğuya yönelmiş ve Herat'a ulaşmıştır. Buradan tekrar yön değiştirerek kuzeydoğudaki Cûzcân'a gelmiştir. Kanaatimize göre, Yahyâ'nın ana yoldan ayrılarak yolu uzatmasının temel nedeni, Emevî hâkimiyetinin güçlü olduğu bölgeler-

⁷⁸ Bâzeğîs, Herât ve Mervürrûz'un bölgeleri içindedir; bk. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/318.

⁷⁹ Mervürrûz, Merv'e beş günlük mesafede bir şehirdir; bk. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/112.

⁸⁰ Cûzcân, Horasan'da Belh'e bağlı şehirlerdendir. Merve'r-Rûz ve Belh arasında yer almaktadır; Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/182.

⁸¹ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/232.

⁸² Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 149; İbnü'l-Esir *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

⁸³ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 149; İbnü'l-Esir *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

⁸⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/455; ayrıca bk: Buhârî, *Sırru's-silsiletü'l-Aleviyye*, 61; İbn İnebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

⁸⁵ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî, *Mürücü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, nşr. Müfîd Muhammed Kamîha, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, ts.), 3/258; ayrıca bk. İbnü'l-İmâd Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkâdir el-Ernâûd ve Muhammed el-Ernâûd (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988), 2/109.

⁸⁶ Ebü Ömer Osman b. Sirâciddîn Mihâcî's-Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, çev. Afâf es-Seyyîd Zeydân (Kahire: el-Merkezü'l-Kavmî li't-Terceme, 2013), 1/211.

⁸⁷ Kaynaklar Yahyâ'nın kabrinin burada olduğunu ve kendi zamanına kadar meşhur bir ziyaret mahalli olduğunu bildirmektedir; bk. Hârûnî, *el-İfâde*, 46; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, 3/258.

⁸⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/455; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 7/229-230; Ebü Tâlib Yahyâ b. el-Hüseyn b. Hârûn el-Hârûnî, *el-İfâde fi târihi'l-eimmeti's-sâde* (Sa'de: Mektebetü Ehli'l-Beyt, 2014), 46-47; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 149-150; İbnü'l-Esir *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291; İbn İnebe, *Umdetü't-tâlib*, 209; Sarıçam, *Emevî-Hâsimî İlişkileri*, 350-351.

⁸⁹ Hârûnî, *el-İfâde*, 47; İbn İnebe, *Umdetü't-tâlib*, 209.

780 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

den uzaklaşma ve özellikle Nasr b. Seyyâr'ın bulunduğu Merv'i güney yönündeki uzak bir bölgeden geçerek Belh'e ulaşabilmektedir. Yahyâ şehirlerin yoğun olduğu bölgelerden geçtiği takdirde, Nişâbur'da olduğu gibi yanındaki az sayıda bulunan taraftarlarıyla valilerin kuvvetlerine karşı çatışmaya girmesi kaçınılmaz olacaktır. İkinci bir husus olarak Cûzcân'da kendisine katılımları dikkate aldığımızda şehirde Şîf taraftarlarının mevcudiyeti hissedilmektedir. Bu iki sebepten dolayı Yahyâ muhtemelen kendisi için daha güvenli gördüğü ilgili yolu tercih etmiştir. Nitekim şayet Emevî kuvvetleriyle karşılaşmamış olsaydı, büyük ihtimalle bir sonraki şehir olan Belh'e ulaşabilecekti.

Buraya kadar kaynaklarımızda dikkatimizi çeken diğer bir konu Yahyâ'nın isyanı nerede başlattığı meselesidir. Daha önce de geçtiği üzere, Mes'ûdî ve İbn İnebe hariç kaynaklar açıkça Yahyâ'nın isyan başlattığı bilgisine yer vermemektedir. Dolayısıyla Yahyâ'nın açıkça isyan başlattığı bilgisi en erken hicrî dördüncü yüzyıl kaynaklarında yer almaktadır. Bu konudaki bilgiler sadece Beyhak'ta kendisine yetmiş (veya yüz yirmi) kişinin katıldığı ve beraberindeki kuvvetlerle Nişâbur'da Emevî ordusuyla karşılaştığı, buradan ana yoldan saparak ilk olarak güneydoğu istikametindeki Herat, sonra da kuzeydoğu yönündeki Cûzcân'a geldiği ve burada Emevî ordusuyla ikinci kez karşılaştığıdır. Belh'e ulaşmak için çıktığı yolculuğu esnasında geçtiği şehirlerde isyan, biat alma veya taraftar toplama gibi faaliyetlerde bulunduğu hakkında bilgiye yer verilmemektedir. Kanaatimizce daha erken kaynaklarda doğrudan bir bilgi bulunmaması ve olayların seyrinin takibinde açıkça isyandan ziyade Belh'e yönelmenin göz önünde bulundurulması sonucu, Yahyâ'nın Horasan'daki faaliyetlerinin sistematik ve organize bir isyan hareketi olmadığını düşünüyoruz.

Yahyâ'nın taraftar sayısının da oldukça az olduğu görülmektedir. Yetmiş (veya yüz yirmi) kişi ile başladığı Beyhak'tan Belh'e olan yolculuğunda, sadece Cûzcân'da kendisine çeşitli şehir halklarından katılım olduğu bilgisine yer verilmektedir. Bu bilgiyi doğru olarak kabul edersek, Yahyâ'nın hareketliliğinin muhtemelen Horasan bölgesinde duyulmuş olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte bu yeni katılımlarla birlikte taraftarlarının sayısı sadece yüz elli (İbn İnebe'ye göre beş yüz) kişidir. Bu sayı ise gerçekte bir isyan için oldukça yetersiz görülmektedir. Mevcut sayı bölgeye gelen kalabalık Emevî ordusuyla mücadele edebilecek yeterlilikte değildir.

Muhtemelen Yahyâ kendi cihetinden açıkça isyan hareketini başlatmamış olsa da, Beyhak'tan taraftarlarıyla geri dönmesi Horasan valisi Nasr b. Seyyâr tarafından durdurulması gereken bir isyan tehlikesi olarak kabul edilmiştir. Bunun için Nişâbur ve Cûzcân'da Yahyâ'nın yolu iki kez kesilerek Belh'e ulaşması engellenmiş ve çıkan çatışmada öldürülmüştür.

Yahyâ Cûzcân'da öldürüldükten sonra kesilen kafası ilk olarak Selm b. Ehûz tarafından Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'a, daha sonra Irak valisi Yusuf b. Ömer'e ve en son halife Velîd b. Yezîd'e gönderilmiştir. Cesedi ise Cûzcân şehrinin giriş kapısı üzerine asılmıştır (Ramazan 125/Temmuz 743). Abbâsî hareketinin liderleri yaklaşık dört yıl sonra bölgeye hâkim olduklarında Yahyâ'nın cesedini asılı bulunduğu yerden indirerek yıkamışlar, kefenleyerek namazını kılmışlar ve sonra da defnetmişlerdir.⁹⁰

9. İsyanın Başarısız Olmasının Nedenleri

Yahyâ'nın babası Zeyd'in Küfe'deki isyanından üç yıl sonra Horasan bölgesinde çıkarıldığı isyanda hedeflediği sonuca ulaşamamasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri dahilî ve haricî olarak iki sınıfta inceleyebiliriz.

⁹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî, *Kitâbü'l-Muḥabber*, nşr. İlse Lichtenstädtter, (Beyrut: Dârü'n-Nevâdir, 2013), 484; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 3/456; Hârûnî, *el-İfâde*, 47; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 150; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3/259; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 351.

Dahilî sebepler arasında Yahyâ'nın Horasan'a geçtiği günden beri isyan amacıyla olduğu fakat bunun için iletişim, hedef, felsefe ve teşkilat çalışmasından yoksun olması zikredilebilir. Abbâsîler'in Horasan bölgesindeki ihtilal çalışmalarıyla kıyaslandığında,⁹¹ Yahyâ'nın kalkışacağı isyan hareketi için önceden takip edeceği bir yol haritası hazırlamadığı, geniş bir halk kitlesiyle iletişim sağlayamadığı ve hedefini belirlemediği anlaşılmaktadır. Yahyâ isyanı için kitleleri harekete geçirecek fikrî bir arka plan ve felsefe de oluşturamamıştır. Ayrıca karar verilen ve planlanan isyanı gerçekleştirebilecek kadroyu bir araya getirecek geniş çaplı, güçlü ve etkili bir teşkilatlanmayı da kuramamıştır. Dolayısıyla isyanın lideri olarak Yahyâ'nın hedef ve felsefe belirlemeden, teşkilat yapısını kurmadan isyana kalkışması, müspet bir sonuca ulaşmasını engellemiştir.

Haricî sebepler de birkaç şekilde ele alınabilir. Bu sınıftaki etkenler isyanın geniş halk kitleleri arasında taban, katılım ve yayılım bulmasında karşılaştığı haricî güçlükler olarak değerlendirilebilir. İlk olarak Yahyâ'nın isyanında Emevî ordularına karşı koyabilecek yeterli sayıda desteğinin olmadığı görülmektedir. Yahyâ'nın Horasan'a geliş amacı vali Yusuf b. Ömer'in takibinden kurtulmak ve Horasan'da Şîî taraftar kazanabilmektir. Yahyâ'nın Horasan'a geçtiğinde uğradığı bazı şehirlerde isyan için nabız yokladığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Horasan'da geçirdiği üç sene zarfında taraftar sağlama adına faaliyette bulunduğu ve kendi adına biat aldığına dair kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Bu durumu esas aldığımızda, Yahyâ'nın Horasan'da geçirdiği üç yıllık dönemde takibat altında olduğundan gizlendiği ve bu sebeple açıktan faaliyette bulunamadığı sonucuna varabiliriz. Nitekim Yahyâ'nın Belh'te yakalanmasına dair rivayetler vardığımız bu sonucu desteklemektedir. İsyani için yeterli destek ve katılım bulamamasının nedeni bölgedeki Keysânî, Abbâsî ve diğer Şîî toplulukların desteğini sağlayamamış olmasıdır. Özellikle Abbâsî lideri İmam İbrahim b. Muhammed'in özel talimatıyla Abbâsî taraftarları Yahyâ'nın başlatacağı isyana destek vermekten ve katılmaktan menedilmişlerdir. Kaynaklarda bunun için Yahyâ'nın öldürüleceği tahmini gerekçe gösterilse de⁹² gerçekte bu durum Abbâsoğullarının başlangıçtan beri "Âl-i Muhammed" çağrısıyla kendi aileleri için propaganda yaptıkları anlaşılmaktadır. Alioğullarından olan Yahyâ'nın çağrısını desteklemekle isyanın başarılı ya da başarısız olması durumunda kendi hedeflerine zarar vereceğini öngörmüşlerdir. Abbâsîler'in bu düşünceden dolayı Yahyâ'nın desteklenmemesi için taraftarlarını uyardıklarını düşünüyoruz.

İsyanın başarısız olmasının bir diğer nedeni Horasan'ın bu dönemdeki siyasî, sosyal ve ekonomik durumunda aranmalıdır. Yahyâ'nın Horasan'da isyan ettiği 125/743 yılında bölge valisi Nasr b. Seyyâr'dır. Daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi, Nasr b. Seyyâr ile birlikte Emevîler Horasan bölgesinde yeniden toparlanmaya başlamışlardır. Toplumsal huzursuzlukları asgari seviyeye indirmeye yönelik idarî adımların yanı sıra, Mâveraünnehir bölgesindeki Türklere yönelik askerî başarılar Emevîler'in idarî açıdan bölgedeki hâkimiyetlerini yeniden tesis etmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla Yahyâ'nın isyan zamanlaması, Horasan'da Emevî hâkimiyetinin Nasr b. Seyyâr'la birlikte yeniden güçlenmeye başladığı bir dönemle kesişmiştir. Ayrıca valinin bölgedeki sosyal rahatsızlıkların giderilmesini hedefleyen adımlar atması, toplumun nispeten rahatlamasını sağlamıştır. Dolayısıyla Emevîler'in Nasr ile birlikte bölgede düzeni sağlamaları, güçlerini hissettirmeleri ve sosyal rahatsızlıkları asgariye indirecek adımlar atmaları isyan için gayri memnun geniş halk kitlelerinin destek ve katılımını dolaylı olarak engellediği görülmektedir.

10. Yahyâ b. Zeyd İsyasının Etkileri

Yahyâ b. Zeyd'in Horasan'daki isyanının Emevîler tarafından askerî açıdan zorlanmadan bastırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte isyanın ilerleyen süreçte siyasî açılardan Emevîleri zor durumda bıraktığı görülmektedir. Yahyâ'nın Horasan'da öldürülmesinin en önemli sonucu Abbâsî ihtilali için uygun bir zeminin oluşmasına yardımcı olmasıdır. İlk olarak

⁹¹ Bozkurt, *Abbâsî İhtilali*, 41 vd.

⁹² *Ahbâru'devleti'l-Abbâsiyye*, 242.

782 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

Ehl-i beyt'ten Zeyd b. Ali'nin, akabinde birkaç yıl içinde oğlu Yahyâ'nın öldürülmesi Emevîler açısından mutlak bir zafer gibi görünse de bazı noktalarda Abbâsî ihtilalinin başarıya ulaşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. İkinci olarak, Zeyd ve Yahyâ'nın ölümleri hâlihazırda görünmeyen fakat Abbâsî daveti esnasında ortaya çıkabilecek rakiplerin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ayrıca bu iki ölüm olayı pratik olarak farklı topluluklara ayırmış tüm Şîî grupları Abbâsîler'in "Âl-i Muhammede" daveti altında toplanmalarını sağlamıştır. Son olarak, Yahyâ'nın öldürülmesi Horasan halkı arasında derin bir tesir oluşturduğundan, Abbâsîler her ne kadar isyana destek olmamışlarsa da ihtilal hareketinde Yahyâ'nın intikamının alınmasını temel motivasyon haline getirdikleri söylenebilir.⁹³

Yahyâ'nın öldürülmesi bölge halkı üzerinde de tesirde bulunmuştur. Halk bir tazim göstergesi olarak bu yılda doğan çocuklara Yahyâ veya Zeyd isimlerini vermişlerdir.⁹⁴ İhtilalin arifesinde Abbâsî taraftarları Yahyâ'nın durumuna ağlamışlar, sabah akşam matemini tutmaya devam etmişlerdir.⁹⁵ Horasan halkının Zeyd ve Yahyâ'nın öldürülmeleri karşısında duydukları üzüntü Hz. Peygamber'in ailesine karşı hissettikleri duyguları ifade etmesi açısından önemlidir. Ancak Abbâsîlerin engellemesi olsa da Yahyâ'nın isyanını açıktan desteklememeleri Horasan bölgesindeki şîî taraftarlığının henüz fiili bir ihtilale katılma noktasında olmadığını göstermektedir.⁹⁶ Bununla beraber Yahyâ'nın Horasan'da öldürülmesi Abbâsîler'in süreç içerisinde Emevîler'e karşı kitleleri harekete geçirmede kullandıkları güçlü bir propaganda vasıtası haline getirilmiştir.

Ebû Ubeyde, Ebû Müslim el-Horasânî'nin Ramazan ayında Yahyâ'nın kanını talep ederek ihtilalin açıktan davet ve silahlı dönemini başlattığını rivayet etmektedir.⁹⁷ İbn A'sem, Ebû Müslim'in bu dönemin daha başlarında taraftarlarına siyah elbiseler giymelerini emrettiğini, çünkü siyah giyinmenin Zeyd b. Ali ve oğlu Yahyâ'nın öldürülmelerinin matemini tutma anlamına geldiğini söylediğini kaydeder. Bundan dolayı Horasan'da herkes siyah elbiseler giyerek Zeyd b. Ali ve oğlu Yahyâ'nın maruz kaldığı musibetin yasını tuttuğunu göstermiştir.⁹⁸

Abbâsî ihtilali dönemi komutanlarından Kahtabe b. Şebîb Nîşâbûr'a girdiğinde şehir halkına eman verildiğini ilan etmiş, bundan sadece Yahyâ b. Zeyd'in öldürülme olayına karışanları hariç tutmuştu. Şehrin ileri gelenlerinin bulunduğu topluluğun biatlerini kabulü esnasında, istisna tutulan bu kişilere de daha sonra eman vererek herkesin biatini almıştır.⁹⁹

Ebû Müslim Horasânî, Horasan'a hâkim olduğunda Yahyâ'nın öldürülme olayına karışan ve yardım eden kişileri takip ederek bulmuş ve bu kişileri öldürtmüştür. Bunlardan Cûzcân'daki savaşta Emevî ordusu komutanlarından Sevre b. Muhammed ve Yahyâ'ya ok atan kişinin el ve ayaklarını kestirerek çarmıha germiştir.¹⁰⁰ Daha sonra Yahyâ'nın öldürülmesine karışan kişilerin isimlerinin yazılı bulunduğu divan defterini ele geçirmiştir. Bu orduda ismi geçen herkesi öldürmüştü,¹⁰¹ hayatta olmayanların ise yakınlarına eziyet etmiştir.¹⁰² Ayrıca

⁹³ 'Abd al-Ḥusain Zarrînkûb, "The Arab Conquest of Iran and its Aftermath", *The Cambridge History of Iran*, ed. Richard Nelson Frye (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 4/37; ayrıca bk. Madelung, "Yahyâ b. Zayd", 11/250; Yûsuf b. Reşîd el-'İs, *ed-Devletü'l-Ümeviyye ve'l-aḥdâşü'lletî se-beḳathâ ve mehhedet lehâ* (Dımaşk: Dârü'l-Fîkr, 1992), 290.

⁹⁴ Hârûnî, *el-İfâde*, 47; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, 3/259.

⁹⁵ *Ahbâru'devleti'l-Abbâsiyye*, 288.

⁹⁶ Demir, *Horasan'da Şîilik*, 72.

⁹⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/457; Julius Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 161.

⁹⁸ Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *Kitâbü'l-fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beirut: Dârü'l-Edvâ, 1991), 8/319.

⁹⁹ *Ahbâru'devleti'l-Abbâsiyye*, 327.

¹⁰⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/456; Hârûnî, *el-İfâde*, 47; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*, 150.

¹⁰¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 3/456; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

¹⁰² İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

kendisi Horasan'da siyah elbiseler giyilmesini ve Yahyâ üzerine yedi günlük matem tutulmasını da emretmiştir.¹⁰³ Ebû Müslim'in Yahyâ'nın intikamı adına yaptıkları değerlendirildiğinde, kendisinin bu konuyla özel olarak ilgilendiği görülmektedir. Gerçekte ise bu durum Abbâsîler'in ihtilali gerçekleştirdikten sonra Emevî hanedanı ve taraftarlarına karşı giriştikleri tasfiye ve sindirme siyasetinin Horasan'daki yansımaları olduğu görülmektedir. Abbâsîler Emevîler'in Ehl-i beyt'i katlettiklerini dile getirerek Dimaşk, Basra, Mekke, Medine ve diğer şehirlerdeki çok sayıda Emevî hanedan üyesini öldürmüşlerdir.¹⁰⁴ Bu katliamlar Ehl-i beyt'in intikamı olarak gerçekleştirildiği ifade edilse¹⁰⁵ de gerçekte yeniden toparlanmalarından çekinilen Emevîler'in muhtemel siyasî gücünün bertaraf edilmesi olarak düşünülebilir.

Sonuç

Yahyâ b. Zeyd, Ehl-i beyt'in önde gelen simaları arasında zikredilen Zeyd b. Ali'nin oğludur. Babası Zeyd'in Emevî halifesi Hişâm döneminde Kûfe'deki isyanı esnasında öldürülmesinden sonra taraftarlarının tavsiyesi üzerine Horasan'a geçmiştir. Irak valisi Yusuf b. Ömer'in sıkı takibatından dolayı Horasan'ın en doğusundaki Belh şehrine kadar ilerlemiş ve burada taraftarları arasında yaklaşık iki seneden fazla süre gizlenmek zorunda kalmıştır. Kaynaklar Yahyâ'nın Kûfe'den Belh'e uzanan yolculuğu hakkında bilgi verirken, Belh'te geçirdiği dönem hakkında bilgi vermezler. Bu durumu, Yahyâ'nın Emevî yönetimi tarafından aranmaya devam etmesinden dolayı gizlenmek zorunda kaldığını ve bundan dolayı isyanı için ciddi anlamda çalışma ve teşkilatlandırma faaliyetinde bulunamadığı şeklinde anlayabiliriz.

Yahyâ'nın yerinin tespitinden sonra kısa süreli bir tutukluluk dönemi başlamıştır. Ancak halife Velid b. Yezid tarafından serbest bırakılması için emir gelmiştir. Bunun üzerine Horasan valisi Nasr b. Seyyâr tarafından kendisinden Horasan'ı terk ederek halifenin yanına gitmesi için yönlendirilmiştir. Beyhak'a kadar gelen Yahyâ burada kendisine katılan yetmiş kişi ile birlikte geri dönerek Belh'e gitmek için yola çıkmıştır. Nişâbûr'da karşısına çıkan Emevî ordusunu yendikten sonra güzergâhını değiştirip önce güneye sonra da kuzeybatı istikametine yönelerek Cûzcân'a kadar gelebilmiştir. Burada ikinci kez Emevî ordusuyla karşılaşmıştır. Çıkan çatışmalarda yaralanarak ölmüştür. Böylece Horasan'da Yahyâ b. Zeyd liderliğindeki isyan kalkışması kısa sürede Emevîler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Gerçekte Yahyâ'nın isyanı Emevîler tarafından askeri açıdan kolaylıkla bastırılmıştır. Yahyâ'nın isyanı önceden planlamaması, teşkilat ve felsefesini belirlememesi isyanın başarısızlık nedenleri olarak görülebilir. Bununla beraber vali Nasr b. Seyyâr'la birlikte Horasan bölgesinde Emevîler'in hâkimiyet alanlarını yeniden tesis etmeye başlaması, toplumsal huzursuzlukları asgariye indirebilecek idarî ve malî adımlar atmaları isyana halkın destek ve katılımını olumsuz yönde etkilediğini düşünüyoruz. Ayrıca Horasan bölgesinde uzunca zamandır faaliyet gösteren ve Şîi taraftarların desteğini hedefleyen Abbâsîler'in Yahyâ'nın potansiyel isyanına karşı taraftarlarını uyarmaları ve katılımlarını engellemeleri isyanın bölgedeki geniş halk kitlesinin harekete geçmesini engellediğini düşünüyoruz.

Yahyâ'nın Horasan'daki isyanı kendisi açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üç yıl önce babası Zeyd'den sonra Emevîler tarafından öldürülmesi, Horasan'da faaliyet gösteren farklı Şîi hareketlerin Emevîler'e karşı Abbâsî bayrağı altında toplanmalarını sağlamıştır. Abbâsîler, özellikle Yahyâ'nın öldürülmesinden kısa bir zaman sonra, bölgede Ehl-i beyt taraftarlığını açığa vurmuşlar, Ehl-i beyt'in intikamını gündeme getirerek bölge halklarının büyük ölçüde desteğini sağlamayı hedeflemişlerdir. Sonuç olarak Yahyâ'nın isyanının başarısızlıkla sonuçlanması, Abbâsîler'in bölgedeki propaganda faaliyetlerini güçlendirmiş ve muhtemelen Emevî hakimiyetinin yıkılış sürecine katkıda bulunmuştur.

¹⁰³ Hârûnî, *el-İfâde*, 47; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 3/259; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/291.

¹⁰⁴ Bu konuda bk. Sarıçam, *Emevî-Hâsîmî İlişkileri*, 378-392.

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/22-23.

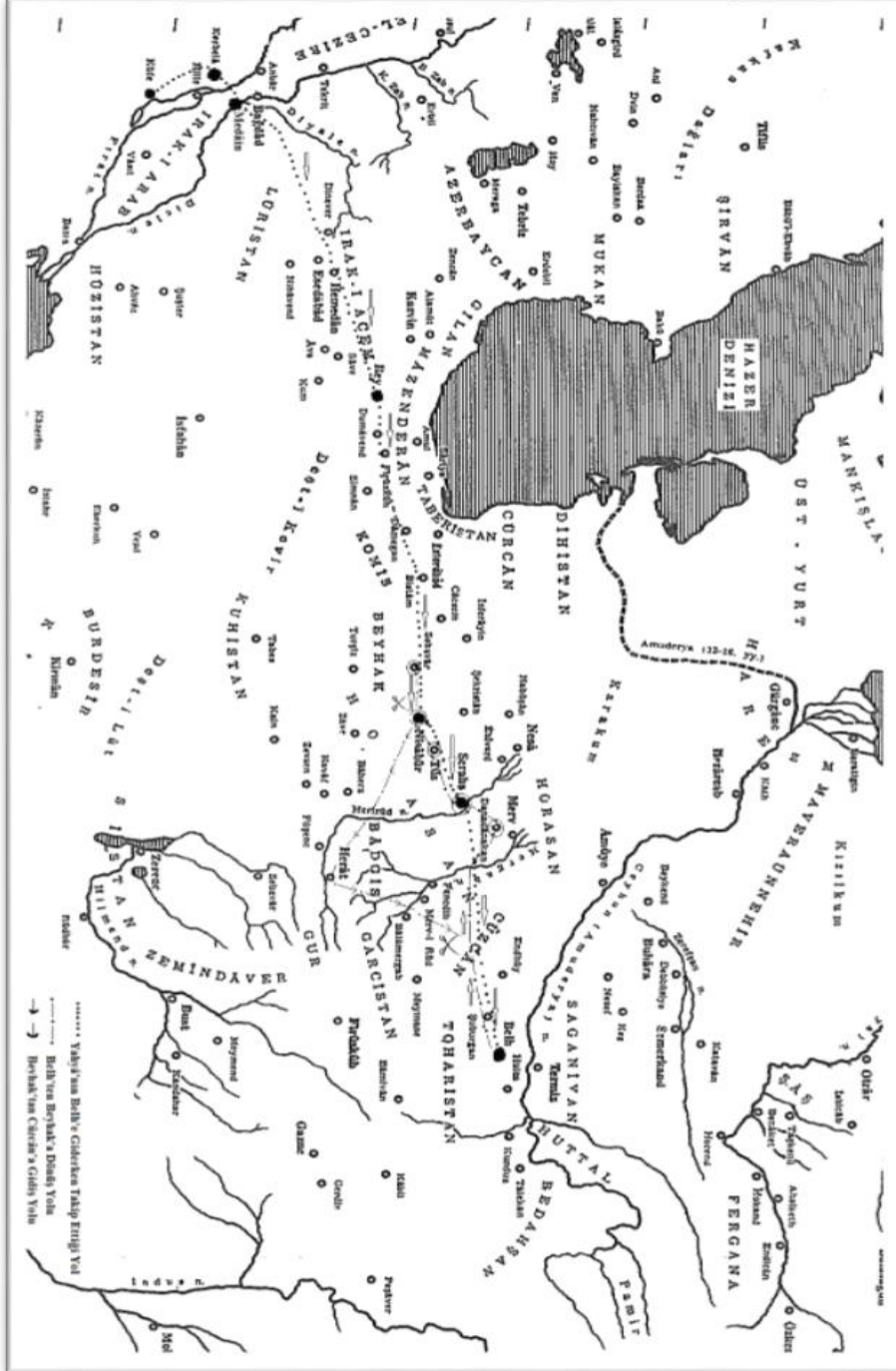
Kaynakça

- Aḥbâru'd-devleti'l-Abbâsiyye* (Müellifi Meçhul, Hicrî III. Asır). thk. Abdülaziz ed-Dûrî ve Abdülcebbâr el-Muttalibî. 2. Basım. Beyrut: Dâru't-Talî'a, 1419/1998.
- Alihan Medeni. *Riyâzü's-sâlikîn fî şerh-i sahîfeti Seyyidi's-Sâcidîn*. thk. es-Seyyid Muhsin el-Hüseynî. 7 Cilt. 8. Basım. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1435/2013.
- Arendonk, Cornelis Van. "Yahyâ b. Zeyd Hüseyinî". *MEB İslam Ansiklopedisi*. 13/350. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 1997.
- Atalan, Mehmet. "Abbasi Daveti Sürecinde er-Rıza min Âl-i Muhammed Söylemi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2005): 183-191.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. trc. Ethem Ruhi Fiğlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî. 13 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996.
- Bozkurt, Nahide. *Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali*. 2. Basım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Buhârî, Ebû Nasr Sehl b. Abdullah *Sırru's-silsileti'l-Aleviyye fî ensâbi's-sâdâti'l-Aleviyye*. nşr. es-Seyyid Muhammed Sâdik. Necef: el-Matbaatü'l-Haydariyye, 1381/1962.
- Cûzcânî, Mihâci's-Sirâc Ebû Ömer Osman b. Sirâcidîn. *Ṭabaḳât-ı Nâşirî*. çev. Afâf es-Seyyîd Zeydân. 2 cilt. Kahire: el-Merkezü'l-Kavmî li't-Terceme, 1434/2013.
- Demir, Habip. *Horasan'da Şiilik*. Ankara: OTTO, 2017.
- Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed. *Mekâtîlü't-Tâlibiyyîn*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. 4. Basım. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbûât, 1427/2006.
- Ferrüh, Ömer. *Târîhu sadri'l-İslâm ve'd-devleti'l-Ümeviyye*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâeyn, 1390/1970.
- Gibb, Hamilton Alexander Roskeen. *Orta Asya'da Arap Fetihleri*. çev. Hasan Kurt. Ankara: Çağlar Yayınları, 2005.
- Gökalp, Yusuf. *Erken Dönem Zeydilik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Güneş, Hüseyin. "Ebû Hâşim Abdullah'ın Siyâsî Etkinliği". *İSTEM* 18 (Aralık 2011), 263-288.
- Hârûnî, Ebû Tâlib Yahyâ b. el-Hüseyn b. Hârûn. *el-İfâde fî târîhi'l-eimmeti's-sâde*. 4. Basım. Sa'de: Mektebetü Ehli'l-Beyt, 1435/2014.
- Hawting, Gerald R. *The First Dynasty of Islam*. 2. Basım. London: Routledge, 2000.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî. *Kitâbü'l-fütûḥ*. thk. Ali Şîrî. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1411/1991.
- İbn Fundûk, Ebü'l-Hasen Zahîrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed el-Beyhakî. *Lübâbü'l-Ensâb ve'l-elkâb ve'l-e'gâb*. thk. Mehdî er-Recâî. 2. Basım. 2 Cilt. Necef: Mektebetü Âyetullâhi'l-Uzmâ er-Mer'aşî, 1385/2007.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *Kitâbü'l-Muḥabber*. nşr. İlse Lichtenstädter. Beyrut: Dârü'n-Nevâdir, 1434/2013.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm. *Cemheretü ensâbi'l-Arab*. nşr. Abdül Mün'im Halîl İbrahim. 7. Basım. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1439/2018.
- İbn Inebe, Ebü'l-Abbâs Cemâlüddîn Ahmed b. Alî b. Inebe ed-Dâvûdî el-Hasenî. *Umdetü't-tâlib fî ensâbi âli Ebî Tâlib*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Tâlekânî. 2. Basım. Necef: Menşuratü'l-Matbat'i-Haydariyye, 1380/1961.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîḥ*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî: 1433/2012.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*. thk. Abdülkâdir el-Ernâûd ve Muhammed el-Ernâûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1408/1988.
- İş, Yûsuf b. Reşîd. *ed-Devletü'l-Ümeviyye ve'l-aḥdâsü'lletî sebekathâ ve mehmedet lehâ*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1412/1992.

786 | Cahid Kara. Yahyâ b. Zeyd İsyanı ve Horasan'daki Etkileri

- İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed. *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik* thk. Michael Jan De Goeje. Leiden: Brill, 1927.
- Kitâbü'l-'uyûn ve'l-hadâik fî ahbâri'l-hakâik* (Müellifi Meçhul, Hicrî IV. Asır). thk. Michael Jan De Goeje. b.y.: Brill 1869.
- Köse, Saffet. "Zeyd b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/313-316. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kummî, Sa'd b. Abdullah. *Kitabü'l-makâlat ve'l-fırak* thk. Muhammed Cevâd Meşkûr. Tahran: Matbaatü Haydarî, 1963.
- Madelung, Wilferd. "Yahyâ b. Zayd". *Encyclopedia of Islam² (ing)*. 11/249-250. Leiden: Brill, 2002.
- Madelung, Wilferd. *Religious Trends in Early Islamic Iran*. Albany: Bibliotheca Persica, 1988.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüzelî. *Mürûcü'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. nşr. Müfîd Muhammed Kamîha. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, ts.
- Müerric es-Sedûsî, Ebû Feyd b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî. *Kitâbü Hazf min nesebi Kureyş*. nşr. Selâhaddin el-Müneccid. Kahire: Mektebetü Dâri'l-Arûbe, ts.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevî-Hâşimî İlişkileri İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 5. Basım. 11 Cilt. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1413/1993.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'd-devleti'l-Emeviyye*. 7. Basım. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2010.
- Tüsterî, Muhammed Takî. *Kâmûsu'r-ricâl*. 12 cilt. 2. Basım. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 2007.
- Uyar, Gülgün. *Siyasi ve İctimai Hayatta Ali-Fatıma Evladı (260/873'e Kadar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Ya'kübî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer. *Târîh*. nşr. Halîl el-Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1419/1999.
- Yâkut el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1397/1977.
- Wellhausen, Julius. *İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*. çev. Fikret İşıltan. 2. Basım. Ankara: Tük Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Zarrînküb, 'Abd al-Ĥusain. "The Arab Conquest of Iran and its Aftermath". *The Cambridge History of Iran*. ed. Richard Nelson Frye. 5. Basım. 4/1-56. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Osman. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'* thk. Şuayb el-Arnaût. 2. Basım. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 6. Basım. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Mellâyîn, 1407/1986.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab. *Kitâbü Nesebi Kureyş*. nşr. Évariste Lévi Provençal. 3. Basım. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1402/1982.

Ek: Yahyā b. Zeyd'in Horasan'daki Hareketlerini Gösterir Harita¹⁰⁶

¹⁰⁶ Harita İbrahim Kafesoğlu'nun *Harezmşahlar Devleti Tarihi* adlı eserinden alınarak işlenmiştir.